

Mier duše.

Novella od *Vajanského*.

I.

Bolo juniové ráno. Po úzkom chodníku kráčala mladá ženská vo vkusnom obleku, ktorý napriek svojej strojnosti na nedbalky upomínal; naše dámy aspoň, počítajúce sa k „dobrým“ stavom, neukazujú sa takto v spoločnosti. Nuž veď ona nemusela báť sa, že stretne kritické oko. Slnko práve čo len vyšlo; na východe zahlahly šedé oblaky a neprepúšťaly slnečné blesky. Na dateline visely šedé kvapôčky rosy, jakoby stuhlé sviežosťou rána. Jich barva bola tá samá, jako barva oblakov na východe. Z pravej strany chodníčka stála raž, zelená ešte, nedávno len vyklasená. Dvoje škrovičiek trepotalo vo výške. Ponad hlavou včasnej pútničky šibol divý holub svojím priamym, tuhým letom. Za chvíľku nasledoval druhý. Iste párik.

Chodníček medzi roľami ústil do lúky. Malinké topánočky nedovolily dáme ďalej — sotva pokročila do trávy, hneď pocítila vlhkosť rosy. Preto zastala a obrátila sa k roľiam. Jaká krása zjavila sa jej oči! Na pravo tiahlo sa vysoké pohorie — ľahká mihla ležala v bokoch horských veľikánov a liezla po jich bedrách do výše. Biele steny dedinských domkov odrážali sa od zeleného poľa. Úzky pruh polnej cesty vtekal do doliny. Na ľavo neprehľadná diala. Zo zvýšeného stanoviska, na ktorom zastala, mohla dobre pozorovať, jako sa rovina tratí bez stopy v dialke. Pred ňou ležala dedinka s pekným prízemným domom — až pripekným pomerne ku svojim susedom. Veľké obloky obrastené boli divým viničom, ktorý ťahal sa až na strechu. V zahrade svietili na tyčkách sklenené gule, biele, červené a belasé. Bol to dom panský, ktorý pred chvíľkou zanechala.

Eugenia Malinská bývala tam u svojho strýca, Jána Hrabovca, ktorý ju pritúlil po hrozných zkuškách života. Ešte v útlo veku vydali ju za Malinského, ktorý vedel svoje zhubné náruživosti ukrotiť len za ten čas, keď sa o jej ruku uchádzal. Krátkozrakí rodičia dali sa omámiť skvelému menu: Eugenia odohnaná bola takmer od bábik a vedená k oltáru. Skoro po svadbe ukázal Eduard Malinský svoju opravdovú prírodu. Prvá, svieža mladost spolu s celým majetkom Eugenie stala sa obeťou človeka nehodného. Po trojročných mukách osvobodil biednu tvorbu sám jej tyran . . . ztroviac ostatky ženinho imania, ztratil sa . . . Už na druhý rok žije Eugenia u strýca (rodičia jej zomreli náhlo) a ešte neprekročila 22 rok života, na ktorý prestala robiť nároky. Prvé časy po odchode Eduardovom zmocnila sa jej jakási mrtvá resignácia. V tichej melancholii chodila po priestrannom dome strýcovom, vysluhovala ochotne každého a stránila sa spoločnosti. Bola zabíť a unížená. Jej ženská pýcha bola pokorená, šťastie zničené, postavenie spoločenské neisté, neurčité . . . Avšak behom času hlásila sa

mladosť k svojmu právu. Hrozné prežité okamženia obtáčaly sa do mhlý ... vnútorná životná sila kriesila sa z temného zamretia. Eugenia počala dýchať.

Ján Hrabovec patrila k dedinským politikasterom, ktorý pre samé stoličné intrigy zabudol sa oženiť, zabudol múdre upravovať so svojím nemalým majetkom, ale nezabudol nikdy kandidovať pri najmenejšej príležitosti na tie najrozmanitejšie úrady a hodnosti, keď sa uprázdnil. Jeho sestra, Karola, riadila domácnosť pomocou starého Fridricha Kremeňa, ďalekého príbuzného, ktorý pocestoval bol v mladosti Nemecko, a zavádzal do hospodárstva novoty, stojace mnoho peňazí, ale o jíchžto užitočnosti bol iba sám presvedčený. Tak dal dopraviť sejací stroj, dobrý do rovín a do mäkkej pôdy, avšak nesúci na naše vršky, ktorý sa pri prvej sejbe tak dokonale porúchal, že ho nevedel vylicieť žiaden zámočník na desať štvoročných míľ v okruhu. Dlho stal pod kôľňou, až sa nad jeho zubami a okutím smilovali cigáni, ... nakuli klinec a predávali Fridrichovi tucet za groš! Pani Karola zato bola príkladnou hospodinou ... ona bola i najbohatšia v celej Hrabovcovskej familii. Jej otcovský podiel bol nenarušený a zriastol ešte testamentom nebohého manžela, ktorý ju odomrel pred pätnásti rokmi. Vo veľkej skrini, po matke zdedenej, chránila svoje papiere a vedela ich obrániť od všetkých nápadov bratových. „Veď nevezmem nič do hrobu,“ hovorievala, „ale zakiaľ žijem, chcem byť paňou.“ Jej panstvo pozostávalo iba v podomí, že niečo má — užť neznala svoje dôchodky, ale prikladala jich ku kapitálom.

Eugenia Malinská dlho kochala sa sviežosťou rána. Šedé oblaky vyzdvihly sa do výše a slnko zasvietilo jarko. Rosa na ďateline ziskrila sa, každá kvapôčka premenila sa razom na diamant. I ten škrovánok počal veselsie švitoriť: osvietily ho slnečné žiare jako tú rosu. Mhlý roztavily sa a celý kraj prijal jarejšie rysy. Tvár Eugenie bola svieža jako to ráno. Nežný rumenec sadol jej na líce, veľké, snom občerstvené oči žiarily veselo. Iba okolo úst sídlil ľahký tieň prestátých bôľov. Mladá pani žiarila vo vyvinutej kráse, ktorá dala zabudnúť peľ prvých, snivých liet. Jakási neha dýchala z jej osobnosti: bolo znať, že ačpráve prešla školu života, že to bola škola živelných pohrom, zovnútorých nerestí, ktoré ešte neuspely zvíříť dušu v jej hĺbinách, ktoré dotkly sa síce bôľne citu, ale nevládaly roztrhať dušu a hodiť do sožierajúcej vášne. Nešťastie, ktorému sme sami príčinou, žerie viac útroby naše, než nerest, ktorá k nám pristúpila náhodou alebo vinou iných. Manželstvo jej bolo nešťastné. Ona podala Eduardovi ruku, sotva že prekročila pätnásty rok, a vtrhnutá bola z detinského sveta v drsnatú, nepeknú skutočnosť. Nežila ale vegetovala. Vývin jej bol jakosi pretrhnutý, zastavený ... možno k šťastiu. Jako nešla za Eduarda z lásky, tak si ho ani vážiť nemohla. Celú hĺbku takéhoto nešťastia ani nepochopovala, pokým on zúril proti nej a sebe. Avšak živý cit povinnosti pútal ju k nemu. Marné boly všetky námahy rodičov pretrhnúť nešťastné spojenie. V úzkostach očakávala muža z bujného hulania, na kolenách prosila ho, aby premenil svoj život. Až

konečne sám on prerval všetky sväzky, cítila i ona jakési obľahčenie. Papršlek svobody padol jej v dušu, život počal k nej bližej pristupovať, ale život okaličený, necelý, otrávený.

„Tak skoro vstáva milostpani!“ ozval sa za ňou sonórny hlas. Eugenia sa trhla a pokročila dva kroky napred, bez toho, žeby sa ozrela.

„Veď sa snáď nelakáte dobrého suseda,“ pokračoval vysoký mladý muž, hodiac pušku cez rameno. „Ale dumy vaše ranné musely byť veľmi hlboké! Brodím lúkou a krok môj nepatrí k ľahkým, vy ste však nič nepočuly. Dosaváď som myslel, že mladé dámy len pri mesiačku upadávajú do sentimentality. Na vás, jako vidím, účinkuje i mladé, jasné slnko podumne! Spievať, zavýskať si svedčalo by za tak krásneho rána.“ A mladý muž zavýskol si z plných prsú, až sa ozvaly neďaleké hory. Jeho vysoké čizmy boly mokré od rosy. Na barnavej tvári žiaril úsmev. Mladá sila len tak kypela z jeho mohutnej postavy. I v posunkoch mal niečo prísno určitého, nezlomného. Keď hodil rukou, bol si presvedčený, že by ona bola zlomila každý odpor. I hlas jeho bol v prirodzenom svojom tečení silný a menil sa v hrmotný, keď vravel s citom alebo v hneve. Sú to všetko vlastnosti, ktoré nezodpovedajú povšednému ženskému vkusu, ktorý zväčša lpí na povrchnosti. I sama Eugenia nebola milo dojatá neočakávaným stretnutím sa s Aristidom Šokolom, ktorý nadto stál vo večnej potírzke so starým Hrabovcom, rád sa posmieval ženským a málo kedy nosil nákrčník. I výrazy jeho neboly vždy so zvláštnou jemnosťou volené, ba prihodilo sa, že časom i hurtoвне zahrešil, nehladiac na prítomnosť nervósných dám.

Aristidov novofoundlandec priblížil sa k Eugении, vystrel predné dlapy a položil na ne svoju krásnu veľkú hlavu, ktorej srst ligovala sa v lúčach ranného slnka. „Osman, Osman,“ zavolať na psa pán, „nože nelakaj spanilú susedku! Dost keď to urobil tvoj negalančný pán!“

Eugenia zohla sa a pohladila svojou krásnou rukou hlavu Osmanovu. Bolo znaf, že to činí v rozpakoch.

Aristid zasmial sa hlasným, srdečným smiechom, vystupujúcim voľnými vlnami z prs. Tak smeje sa iba zdravý človek, zdravý na tele i duši.

„Našiel si milosť, Osman! Nože primluv sa i za mňa!“ Aristid pristúpil k Malinskej a schytiať jej ruku, pozdvihol ju ku svojim pernám, len málo sa nakloniac.

„Ktoby sa nazdal, že vás tu najde!“ prehovorila konečne Eugenia, z ktorej líc zmizol už rumenec a vážna, tichá melancholia sadla na pravidelné jej ťahy. „Kde že tak zavčas?“

„Pozerám pole a teším sa budúcej úrode! Hľa, milostpani, vy nepochopujete sedliacke radosti! My žijeme vo svojich rastlinách a vo svojich hoviadkach! Pardon, zas som obrazil nežné úsko! Nuž ale tak je. Môj býček, ktorý tak zdarne rastie, je mi tak milý, jako vášmu strýcovi nadžupanova pochvala alebo vám vodový Marlittovský román. Zato ale postrádame šťastie obľúbenými byť

pred vašimi jasnými očami. Volba je síce ťažká, avšak konečne len predsa ten býček zvíťazí.“

Eugenia cítila nevrlosť. Samota za krásneho rána tak hojive vplývala na jej ešte celkom neuspokojenú dušu. Harmonia prírody, ten jarý život zôkol-vôkol, ten odmeraný tlkot tepny vniesol ju do spokojného, ba skoro blahého pocitu. Ona ssala chladistý vzduch rozkošno, zabudla na bóle, vyhodila zo srdca všetky starosti. A v takomto zriedkave šťastnom rozpoložení ducha pobúril ju Aristid, ktorého pohľad jej bol príostý. Z jeho očí svietil posmech a tajný úprek. Čo jako smelo hľadela do očí strýca a tetušky, čo jako cítila svoju nevinnosť, v prítomnosti Aristida, jeho otvoreným, voľným chovaním cítila sa byť ztesnenou, nevoľnou, ba vinnou. V jeho prítomnosti zkrslý pred dušou mladej ženy desné obrazy. Ukázala sa jej vychrlá postava Eduarda, jeho upadlé oči, odryvisté, temné reči, jeho nepokojné krčovité pohyby, jeho nízke smýšľanie . . . a tie nevysloviteľné muky, ktoré pocíti jemnej povahy žena, pripútaná k boku zverského muža. Jako to nemohol pozorovať bystroumný Aristid? Jestli pozoroval, kde že nabral tej tvrdosti a škodoradosti, tešiť sa na útrapách ženy, ktorej celú históriu tak dobre poznal?

„Už ma budú čakať k raňajkám,“ riekla Eugenia rýchlo a podala mladému mužovi ruku.

„Smiem vás odprevadiť?“ pýtal sa vážnejším už tónom. Snáď pozoroval tieň, ktorý zasmušil jej tvár.

„Veď je chodník tak úzky.“

„Dost pre nás troch,“ s úsmevom poznamenal Aristid a pobral sa za ňou. Krok Ženkin bol jako beh dlhých morských vln: ona išla bez šumu, v okrúhlych liniách. Junonská jej postava vlnila sa tak reknúc, hlávka pohybovala sa k predku labutím pohybom. Mnoho vyraža sa u ženských v chode. Jaký rozdiel je medzi natrhým, nestálym chodom mladej jastreňy a nepovedome jarým, prelestným cupkaním prirodzeného decka, ktorému mať príroda vdýchla nežnosť a sviežosť?

V zahrade pod veľkým orechom stál už bielo prikrytý stôl s raňajkami. Karola netrpelivo očakávala svojich. Mladá služka, Marka, v modrej sukienke so spustenými vrkočami bežala prichodzím oproti. Ján Hrabovec vytrčil šedivú hlavu z obloka. Zlatá kvasla jeho nočnej čiapky odvisla na lavo. Zakašlal hrmotne a zmiznul v izbe. O chvíľu prišiel Kremeň a sadol ku káve. Aristid sa s ním privítal a natiahnuť sa, zavolať do obloka: „Pán sused ešte v perinách! Krapinová vám odpadla! Muzika len tak hučala celú noc na slávu Wernerovi.“

„Zprepadené Nemčisko!“ zahrnel Hrabovec a vystrčil zas hlavu z obloka. Oči sa mu blískaly, fúzy mal naježené, ba ešte i zlaté nite kvasle na čapici zdaly sa ježiť.

„Ženka, Ženka!“ zavolala tetka Karola na Malinskú, ktorá išla sa preobliecť do svojej chyže. Keď prišla k spoločnosti, bola oblečená v čierne šaty, ktoré zdvíhaly belosť jej tváří. I tie oči zdaly

sa byť väčšie, jasnejšie. Silný vrkoč vinul sa jej okolo hlavy na spôsob diademu.

Hrabovec vylúpil sa konečne z diery. Sotva pozdravil Sokola a sadol do drevenej stoličky s ramenami. Dlhú fajku, už napchatú a prichystanú, oprel k sebe o stolicu.

„Veru tak,“ tichým, nápadne tichým tlumeným hlasom obrátil sa Aristid k Hrabovcovi; „všetky vaše námahy išli do vetra. Vince už tiež krúti, Pitelesovi vypovedal Werner arendu, tam vtáčik! Sedlač pije až sa hory zelenajú! Iljen Verna! počul som už i v Žlabinej. V Rástokách veje Wernerova zástava na richtárskom dome, o vašom Kropáčim ani chýru.“

Sokol pokazil Hrabovcovi raňajky. Bol on tuhý privrženec Kropáčiho pri snemovej voľbe — prečo, nevedel sám, veď jeho protivník Werner bol práve taký maneluk jako Kropáči. Musíme uznať blahorodnosť Hrabovcovu: pre nízke osobné záujmy nevrhol sa do prúdu agitačného, ale ani pre vysoké idey a skalopevné presvedčenie. Jemu väzela kortešacia v krvi, ináč nemohol. Cez celý čas bezvolebný bol lenivý, ospalý, ba apatický. Keď sa ale blížil volebný ruch, ožil a osviežel jako kapr, ktorého nazpak do vody hodia. Celá jeho postava zprímila sa, nozdry jeho nosa rozšírily, oči dostaly blesk. Úňho bola kortešačka šport; a jako vieme, patrí ona medzi tie drahšie športy, bárs naskrze nie medzi šlachetné.

Ani nestačil Hrabovec pokojne vykúriť svoju dymku, už kázal priať. Ostatní sedeli ešte v stíne orecha, keď on už vyšiel vyfintný z izby. Striebrovú kutú palicu držal povedome v pravej ruke, ľavou si krútil fúzy. Mladistvou silou vysadol na bryčku a zmiznul bez odbierky z očí svojich ľudí.

„Starý chlapec!“ poznamenal Aristid dost nezdvorile. „Títo naši ľudia prichádzajú mi jako chlapi, hrajúci sa na pandúrov a zbojníkov. Hračka, hračka je to všetko. Rád bych vedel, jaký je rozdiel medzi Wernerom a Kropáčim? Werner je tajný úžerník a Kropáči je defraudant! Pravda, subtilný defraudant, ktorý kradne poctive, blahorodne. Biedne kreatúry! Zabudli cnosti starých čias a naučili sa iba podlosti nových. Či sa vyplatí Hrabovcovi, ktorý je muž čestný, márníť sa pre jedného z týchto oblažovateľov tej takzvanej vlasti? Keby radšej plel svoju repu a oral svoje role!“

„A prečo sa pán Sokol zaujíma za Ladislava Toryského?“ ozval sa Fridrich Kremeň, namočiac kus cukru do vodového pohára. Oči jeho uprely sa tázave na Sokola, cukor podržal niečo viac jako mal, ten sa rozmočil, utrhol a padol na dno pohára. Drobné perličky vystupovali rýchlo hore vodou.

„Nezaujímam sa tak veľmi! Avšak prosím rozdiel robiť medzi ľuďmi rázu Toryského a medzi hubační rázu Kropáčovského. Toryský pochopuje zastupovanie ľudu nie päťou, ale dušou! Toryský bojuje slovom a nie špiritusom, Toryský miluje ľud, o ktorého dôveru sa uchádza, vy však všetci, i s Hrabovcom, ľud ten opovrhujete, nenávidíte! Ja vyznám, že sám necítim s týmto ľudom veľké sympatie. Mňa vychoval cudzí svet a cudzie pochopy doniesol som sem. Preto ani nežiadam, aby mňa ľud ten nosil na rukách a kričal

mi íljen! Hanbil bych sa jako pes, kebych si mal kupovat takéto pokriky! Ja mu dávam ješt, ja učím ho o pár colov hlbšie orať, zaopatřím mu lepší semeno (pravda, nie darmo) a s tým basta! Torského volajú panslávom! Eh bien! Nech si je treba Raráškom z horúceho pekla, ale je entusiastom za svoj ľud! To si treba vážiť! Naša tak zvaná intelligencia je hnušná zberba, nemajúca ani tolko oprávnenia na jestvovanie, jako hen tá kopriva, ktorá tak bujno ovíja veľkopanský plot! Čistili by ste radšej svoje dvory!“

Kremeň sa rozšrdil. „Zase professorujete, pane sused, a to vám nesvedčí! Ja sa už tridsať rokov trápim! Ďaleká cesta vaša ešte, keď chcete to prekonať, čo som prekonal ja!“

„Tridsať rokov robiť hlúposti, nestojí ani deravý groš!“ silným hlasom zahrnel Sokol a vstal. Tvár jeho podbehla ľahkým rumencom. Bol veľkým nepriateľom prázdnych slov. Kremeň nevydržal jeho nápadu. Ochabol a zľchol. Karola pohla sa nepokojne na stolci, Eugenia, nemilo dotknutá hrmotným rozhovorom, oprela sa o operadlo stolca a hľadela úporne pod stôl. Už chcela brániť svojich pokrevných, ale nevládala — silná príroda Sokolova držala myšlienky v úzde. Nevdojak cítili všetci mocný vplyv tohoto podivného človeka.

„Medveď,“ pomyslel si Kremeň. „Ešte i panslávov opováži sa zastávať,“ pomyslela si Karola, pyšná na svoj zemanský pôvod. Ženka cítila tesknosť, ba jakúsi bázeň, ale určitá myšlienka nezkrsla v jej hlávke.

Aristid Sokol sobral sa. Rychlým krokom šiel chodníčkom k lúkam. Slnko bolo už hodne vysoko, blesky jeho vypily už rosu. Oblaky zmizly za obzorom a jasné nebo smialo sa vo svojej letnej sláve. Divé holuby vracaly sa z dediny. Sokol ztrhol pušku z pleca, namieril a v tom ozvala sa rana. Holúbok, máchajúc už len jedným krýdelkom, padol do dažďiny.

„Tyran,“ zašeptala Ženka; „nemá smilovania nad úbohým tvorom! Načo mu smrť tohoto vtáčka?“

Kremeň šiel do dvora k sluhom. Marka hádzala husom zelinu. Dvor Hrabovcov nebol v najlepšom stave. Polámané pluhy, vyštrbené brány ležaly krížom-krážom pred hospodárskymi stavbami, veľmi solidne stavanými. Z nečistého chlieva vystrkovaly rypáky tri svine, neošarpané tela behalo dvorom. Lenivý starý paholok sedel na prahu kravskej maštale a koval kosu na malej nákovy vbitej do špalku. Keď spozoroval Kremeňa, počal rýchlejšie tľeť kladivkom, i cvengot bol živší a ráznejší. Kremeň pozrel do koňskej stajne: z tmy zarechtalo naňho žrieba a strčilo hlavu medzi mreže dvier. Spokojnou tvárou vrátil sa Kremeň do zahrady a sadol do kresla. Panie byly už preč. Hlava starého ekonomova počala sa kloniť k predku. Zaspal.

„Marka,“ zavolať tichým hlasom sedliak, s kosou na ramene, oprúc sa o nvyšoký parkan dvorový. Marka odhodila ľavou rukou vrkoč z prs a hádzala z opalky ďalej zelinu husom, ktoré so štebotom strkaly hrdlá do hromady. Jedna húska sa nasrdila na druhú, ktorá jej uchytila zpred zobáka potravu, zagágala a chytila kmínku za vrch hrdla. Biele pierka rozletely sa dvorom.

„Marka,“ opäťoval šuhaj, vysoký, peknotváry Pavel Ruža, slúžiaci u bohatého sedliaka Martina Kalinu.

Tu sa Marka ohliadla. „Čo chceš, Pavle? Choď po svých!“

„Príď na nedeľu k muzike, Marka; mne je už ľúto!“

„Nepatrím už medzi vás!“ pohodila ľahko Marka; „obsluhujem pani veľkomožnú! S Pánom Bohom, Pavle, choď len k Žuze, ktorej si dal voňačku.“

„Ale, Marka, veď mi je Zuzka rodina! Nesrď sa! Prijdi!“

Marka neodpovedala, hodila husiam ostatnú hrst a zmizla v dome. Pavel Ruža hľadel smutno za odchádzajúcou. Jej suknička strojne sa opálala a šumela okolo kordovánových čižmieniek. Odkedy odohrnali chyžnú Nemku pre ztratené strieborné ližice, prestala Marka boso chodiť, obsluhovala obe panie dosť zručne. K ťažkej robote najatá bola iná. Iste ztadiť tá pýcha proti dobrému Pavlovi.

II.

Aristid Sokol prišiel na obed domov dosť namrzený. Býval asi hodinu od Hrabovnika v dedine Kokavka. Dedina ležala v úzkom záreze, pretekanom bystrinou, ktorá svojimi kryštálovými vlnami ťahala jeho stupy, mlyn a malú síce, ale dobre sriadenú papierenú. Za zárezom prestieralo sa pole mierne zvlnené navršiami. Tu bola jeho orná pôda v jeden kus zcelkovaná. Keď si išiel dole bystrinou, z oboch strán obrastlou olšom, zjavily sa ti lúky, ktoré teraz stály vo svojej najvyššej kráse. Zelen jich bola syto-tuhá, až oku ľahodila: človek cíti pri pohľade na krásnu lúku soslivenie očných nervov. Sokol pestoval lúky so zvláštnou pozornosťou a pilnosťou, v čas suchoty ovlažoval jich kanálami, ktoré dľa vlastného plánu založil. „Lúka je zvláštny dar,“ hovorieval, „vďačná ako krava, pekná ako kôň a užitočná ako ovca.“

Na Kokavke stál starý dom, smodernisovaný novým pánom. Dolná čiastka náležala čeladi, v poschodí býval pán „bližej neba,“ ako sa vyslovoval. V jeho pracovnej izbe vyzeralo to ako v malom arsenáli. Po stenách visely pušky a pistole najrozličnejších tvarov, handžar križoval sa s tureckou krívuľou, indiánsky luk s tulom susedil s revolverom včerajšej konštrukcie. Ba i krátky osten Eskimákov a tomahavky delavarské boli tam neďaleko budzogánov, jakými prebíjajú si Negri vzájomne kučeravé hlavy. Krásne vyrobené kože divých zverov a dve veľké brká z kondora dopĺňovali sbierku.

Aristid mnoho zkusil v živote. Povrchný pozorovateľ nebol by uhádol, že tak mnoho búr prehrmelo nad hlavou tohoto veselého, jarého muža! A predsa zkusil viac, než ktokolvek v tom kraji. Synovi bohatých rodičov pozvoľené bolo žiť v meste universitckom na samostatnej nohe. Neobmedzená svoboda upevnila jeho ráz, vdýchla na dušu jeho ten pel mužskej otvorenosti, naučila ho panovať nad inými i nad sebou. Raz len popustil sám sebe úzdu... a tu počal sa rad krutých zkušok, lebo keď pomýli sa silný, teda sa silno pomýli. Padol do tenat nemilosrdnej kokety... horúca

fantasia mladosti ohlušila rozum i prosby dobrého otca. On schytil sa s ňou svetom, nechal študia, zabudol na rodičovský dom a svoje povinnosti. Po pol roku otriezvel v dolnej Itálii, kde ho nechala zbožňovaná ženská, keď pozorovala, že sa o ňu zaujíma bohatý cestovateľ. Domov sa vrátil ako zablúdený syn — nedovoľoval mu falošný stud. Šiel ďalej . . . Nerád rozprával o svojej desatročnej púti. Do hluku istého južno-francúzskeho mesta došla mu zpráva o smrti otcovej. Tu ho schytila túžba po vlasti. Z výšin svojej túžby uzrel svoj vrškovaný kraj — zalomil kolesá a letel rovno domov — na mohyly svojho otca. Plač jeho nad sviežim hrobom bol srdečný, dušu očisťujúci. Stará Kristína rozprávala mu o tom, ako mu otec už dávno odpustil, ako v posledných hodinách modlil sa za jeho blaho. „Môj syn má v sebe zdravé zrno, on neztratí sa vo svete,“ hovoril pred smrťou starý Sokol; „a keď si pohulá do vôle, príjde na môj hrob. I mňa nosily túžby ďaleko a široko . . . konečne uznať som musel, že žiť, opravdove žiť možno iba tu na tejto hrude otcov. I jeho čas príjde.“

Stenčený majetok očistil od dlhov predajom istej čiastky hôr, zariadil si vzorné hospodárstvo, použivúc múdre zkúsenosti pohnutého života svojho. Z jeho hospodárskych strojov nekul more lacné klince. Duševne zotavený, prilnutím k otcovskej pôde uspokojený, ozdravený úprimným vyznaním svojich vín, neztratil nič z jasnoty a priehľadnosti svojho svobodného rázu. Len v jeho chovaní prerážal časom smelý, dobrodružný tón, ktorý sa tak podstatne líšil od tónu, panujúceho u „intelligencie“ okresnej. Preto nepožíval veľa lásky na okolí, najmä u žien, ktoré chodily jako obrázky, vystrihnuté zo starého módného žurnálu, a predsa ztrovily polovičku dôchodkov svojich mužov na stužky, čipky a hodbáby. Mužovia nedôverovali mu preto, že neplával večne v politike jako oni, a jestli i zabrdol do politiky, teda kritisoval nebezpečno vládu a nadal samému nadžupanovi do chrapúnov. „Nič mu nenie svaté,“ hovorili páni na županskej hostine po stolícnom výborovom shromaždení odbývanej. A veru Aristidovi nebola ani ani len tá hostina svatou. „To je vaša hlavná robota,“ riekol raz na podobnej hostine hneď po toaste županovom, keď škripely nože a vidličky po tanieroch. „Narádzam vynechať nepotrebný prídavok výborovej porady a sisť sa prosto k Čiernemu Orlovi.“ Mnohí zase držali ho za prívrženca slovenskej strany, ktorá mala v stolici niekoľko ľudí. Jedným slovom mnohí ho nenávideli a mnohí sa báli. „Vymreť musíte najprv, šlendriani a omáčkovi rítýri,“ hovorieval často so smiechom, „jestli má ožiť tento vami przený kraj! Niet človeka v celej stolici, čoby bol hoden deravú vindru. Tých málo rozumných, ale nevládných našiel som medzi panslávmi. Ale aj to sú babráci! Na zdravej postati stoja a nevedia vás nihilovať! Na miesto, aby vám vykrútili slabé väzy, lietajú po oblakoch a plazia sa po krivánskych skalách! Z toho tiež nič nevyjde. Až na česť a čistotu rúk, patria tiež do starého železa, rehtori jakísi!“ A tu odplul srdito.

„Máte hosta, milostpane,“ oznamoval na prahu sluha vchádzajúcemu pánovi. Hosta nenašiel Aristid v chyži, zato však nevelký

kufor ležal v sieni, pri ňom široká mapa. „Prosil, či by si nesmel tieto veci tu u nás složiť, lebo nedôveruje krčmárovi židovi. Sám ale šiel k nemu na obed.“

„Zavolaj ho sem, Jane; uvidíme, čo to za ťažného vtáka.“

Sokol zložil pušku z pleca a povesil ju k dlhočiznému diaferdanu. O nedlho prišiel hosť.

„Ludovít Záhorec,“ predstavil sa neznámy a vyhováral svoju smelosť. Sokol uprel na príchodzieho strmý pohľad.

„Rád som, keď vidím dobrú tvár,“ zahovoril veselo hostove výkrutky a poloziac mu ľavú ruku cez plece, viedol ho do izby.

Príchodzí mal naozaj dobrú tvár, jednu z tých šťastných, ktoré budia bezvýminečnú dôveru. Nebola pravidelne pekná, ale svit živých očí zjasňoval ju jakoby kúzlom. Mäkké ťahy splývaly v jasných liniach. Za pol hodiny boli dvaja mužovia v živom rozhovore. Záhorec podal stručne svoj životopis a jeho slová zneli základným tónom pravdy. Bol profesorom, lekári zabránili mu vyučovanie pre slabosť prs. Šťastný bol natoľko, že mohol zákaz respektovať. Otec jeho zanechal mu veľký mlyn, ktorý toľko vymlel, že mladý učenec nebol nútený hltat školský prach. Nerád lúčil sa síce so svojím povolaním, ale po niektorom čase spriatelil sa s voľným životom. Počal oceňovať svoju nezávislosť, zimu trávil v meste a letom cestoval.

„Tam na ženevskom jazere napadlo mi: nuž ale, človeče, ty blúdiš svetom, lámeš jazyk i nohy v mori cudzinstva, a svoj kraj nepoznáš. Nuž vzal som svoju mapu — pardon, zabudol som vám sdeliť, že som fušerom, natrhlym fušerom v kresličstve, ba i paletou narábam z dlhej chvíle — a túlam sa po Hornom Uhorsku. Namiesto italského hmyzu trápia ma tu v rodnom kraji židovské krémy a jich zápach — nuž ale všade sa niečo najde. Pravdu vyznajúc, nikde som tak neokriak ako tu. Tatry majú svoj zvláštny ráz, ony hovoria k nám živšie, bezprostrednejšie nežli Alpy. I tužka moja lepšie poslúcha tu. Okrem toho nestretnáš sa tu za každým krokom s cestujúcim kolegom.“

„Dovolíte — vaše kresby —“

„Nestoja za reč, neprevedené, púhe náčrtky.“

„Prosím, som nepovolaným priateľom umenia.“

Ludovít doniesol svoju mapu. Pred očima umného Aristida otvorila sa drahocenná zbierka pôvodne kreslených, hlboko pocitenných náčrtkov. „Súlovské skaly!“ zavolať udiveno; „ach, jaká krásna, malebná skupenina skál!“

„Veď som za ňou liezol na skalinu jako kamzík!“

Veľmi páčila sa Aristidovi partia u Štrbského Plesa. Badal, že má pred sebou ochotníka síce, avšak nevšedných darov. Zvláštne živo boli poňaté výjavy z ľudu. Tu spievajúci pasák nad Váhom, tam skupenina sedliakov idúcich z trhu a dobre ochmelených. Aristid videl tvorenie a potešil sa nad svojím hosťom. Cez celý týdeň vodil ho po okolí, vliekol ho do dolín, na skaly, do hlbín hory. Ludovít pilno kreslil; keď mal jeho hosťiteľ prácu v poli, sedel doma, popravoval a doplňoval kresby. Časom, najviac nocou, sedel

pri stole a písal . . . O tom ale nevedel Aristid. Raz mal ísť ďaleko do hory, a preto vstal o tretej. V izbe Záhorcovej sa svietilo. „Ba či neonezdravel,“ pomyslel si a rýchlo vyletel po drevených schodoch ku chyžke. Zaklopal. Nik mu neodvetil. Pomaly otvoril dvere. Host sedel pri stolíku a písal.

„Spať, spať, pane maliar,“ zavolať veselo. Záhorec pozrel rýchlo na hodinky.

„Opravdu, už čas!“

„Druhí ľudia teraz stávajú, keď páni umelci hrbia sa ešte nad stolíkom. Čože máte takého pilného?“

Ludovít sa trochu pomiatol. „Ach, trápi ma časom myšlienka, a trápi tak dlho, počím ju nenapíšem!“

„Tedy i spisovateľ! Zase nové zvláštnosti u vás odkrývam. A to ste mi ani neriekli!“

„Nestojí za reč! Vrtochy, nič inšie.“

Medzi mužmi povstalo cez týdeň ozaj úprimné priateľstvo. Umné, niečo fantastické reči Záhorcove bavili Aristida, jeho vrelý cit rozprudzoval i v ňom krev. A tak nič nebolo v tom nemiestneho, keď hostiteľ pristúpil k hostovi a oprúc sa ľahko o jeho plece, hodil okom na papier. Skoro ale obanoval. Cítil, že to nebolo milé Ludovítovi.

„Ah! vy píšete po slovensky! Jaká to zriedkavosť od tak umného človeka! Mohol som to síce badať na spôsobe vášho vyjadrenia.“

„Časom — iba hračka,“ riekol Ludovít, ale celá mocná struja krve hrkla mu do tváre! Tak ďaleko sme ešte, že umní ľudia, ktorí nechcu lebo nevedia byť martyrami, začervenujú sa, keď jich prichytia pri slovenčine! Načo si robiť illusie! Povinnosť básnikova je načrtať odblesk skutočnosti. Ona sa vám nebude páčiť, drahí čitatelia, ona vám bude odpornou, ba snáď obrazí váš cit! Cupy rupy, cupy rupy! veselo tlčte na moju hlavu! Nech trpí ona tiež, keď srdce už tak mnoho pretrpelo. Asnáď dá mi Boh milosť, že poukážem na chodník, po ktorom by kráčať mal náš spisovateľský pôdrost. Asnáď nemilosrdné slová moje a bezohľadné odhalenie rán našich bude blahonosným liekom! Keď na to myslím, preklínam slabosť svojho pera. V mysli to varí sa a vrije divým klokočom, v duši zrejú sarkasmy, pred okom tmolia sa mi postavy života nášho pekné i špatné! Ale tá ruka moja slabá, ona hádže na papier namiesto mäsitých, skutočných postav iba mdlé tiene. Nuž dobre, snáď príde duch, ktorý vyplní moje kontury. Áno, Ludovít hanbil sa, keď ho prichytil Aristid pri slovenčine, a predsa bola duša Ludovítova čistá ako ten prameň vo Vrátnej, a Aristid muž nepredpojatý a otvorený. Kde väzí chyba? V nás. V našej nejasnosti, bezcharakternosti a slabosti.

Táto epizóda odokryla pred zúfľavým okom Sokola novú stránku u priateľa. Dlho rozmýšľal o tom v horách, kde jeho ľudia rúbali mohutné jedle. Neprišiel k dokonalému vysvetleniu.

Medzitým, čo dvaja mužovia žili v dobrej shode, kolovali okolím pestré chýry o Sokolovom hostovi. Tu povrávali, že to iste dajaký dobrodruh, ktorého poznal Sokol na cestách (a Boh zná, ako po-

znal, dokladaly dobrosrdečné dámy), tam zas tvrdilo sa, že to Nemec, tu zas poznávali v ňom Angličana s dokonalým spleenom! Prečo sa nikde s ním neukáže Aristid? I do Hrabovcov prestal zachádzať! V tom niečo väzí! Najzlostnejší pustili chýr, že to svätosväte ruský emissár, ktorý priniesol Torskému ruble a pri tej príležitosti vymeriava pre ruskú armádu karpatské priechody! Veď ho hajný mestečka Skalnice videl kresliť v Užlabinách, kade r. 1848 prešla kozácka stotina. Chýry došli do malých, zato ale veľmi čujných ušú pani slúžnej, a na tejto nie neobyčajnej ceste k úradnej vedomosti slúžneho. Tento pán urobil vážnu tvár a vážna tvár slúžneho dodala chýrom pravdepodobnosti! Boli by zaviedli vyšetrovanie — keby nebolo toho „medveda!“ Ten Sokol je dráč, duellant, grobian! Čert s ním vyjde!

A Ľudovít ticho kreslil ďalej pod pokroviteľským krydlom priateľa. „Poďme raz už i medzi ľudí,“ riekol v nedeľu pri čiernej káve Aristid. „Jestli vám milo, môžeme dnes urobiť výlet. Poznáte okolných ľudí najrozmanitejších útvarov.“ A tu mu nakreslil krátkymi slovami bytie a žitie niektorých susedov. Ľudovít nemal nič proti výletu.

Priatelia zavítali u Hrabovca. Starého nenašli doma. Karola vstala od postilly, položila okuliare do knihy a zavrela okuté jej doštičky. Šedé, zvedavé očko stareny bliskalo nedôverčive na cudzinca. Ona si ho predstavovala strapatého, mohutného, s veľkou rozčuchanou bradou a krátkym tučným nosom. Vyzeral ináč, hovoril plynne nemecky a hľadel tak nevinne do sveta, že sa starká osmelila bližej potiahnuť svoj stolec. Eugenia vnišla do izby svojím tichým krokom a sadla s nemou poklonou na stolec. Ľudovít bol prekvapený zjavom Ženky. Z rečí priateľových utvoril si o nej celkom iný obraz. Prekvapil ho ten tichý mier na tvári dámy, prežívšej také ťažké zkúšky, nie menej jej krása, ačpráve bol pripravený na neobyčajný zjav. Jej čistý, zvonný hlas okúzľil Ľudovíta, nie menej, než umné zvraty reči a určité, jakoby celkom ustálené náhlady o všetkom. Zdalo sa, že bola na každú odpoveď pripravená. Aristid šiel pozrieť včely s Fridrichom, a tetka zmizla z izby za svačinou. Ženka pustila sa s Ľudovítom do príjemného rozhovoru. On hovoril o svojich cestách — najlepšie to thema medzi neznámymi ľuďmi. Hovoril živo, krásno, ako to ležalo v jeho umeleckej prírode. Ona zmienila sa bez ostýchavosti o chýroch, ktoré o ňom kolovali, ba zasmiala sa srdečným, klokotavým smiechom nad jeho poznámkami o malichernostiach vidieckej spoločnosti. Ona sa veľmi riedko smiala. Karola v nedorozumení pozrela na ňu. „Chvala Bohu,“ pošepla si dobrá stareнка, „ožíva to dobré dieťa.“ Keď oba priatelia odišli, nemohúc dočkať Hrabovca, opanovala obe stránky úplná, vzájomná spokojnosť. Karola tešila sa, že Záhorec není Rus — veď sa dozvedela z jeho rečí, že pozná jeho strýnu, Ženke páčil sa živý cit, s jakým vedel hovoriť, Fridrich bol rád, že dopyčul sa od neho o Dražďanoch, Aristidovi bolo milé, že sa jeho priateľ dobre vhodnul do pomerov. Ľudovít si spokojne pohvizdoval na zpiatočnej ceste. Jemu stály pred dušou tie veľké, zvláštne krojené

oči krásnej ženy. „Jakoby sa dali vykresliť?“ Prijdúc domov, pokúsil sa o to. Márne. Roztrhal náčrtok. „Keby mu chcela sedieť?“

Iné návštevy neurobily na profesora zvláštny dojem. Našiel ľudí obyčajných všade s tými istými smiešnosťami. Všade hovorilo sa o voľbe, o úrode, o barónových koňoch alebo o šatách paney podsudcovej, ktorej veru pomery nedovoľovali luxus. Tu našiel náruživého jarmočníka, tam ferblistov, ktorí sa pri každej hre povadili; potom pomerili a konečne popili, tam otca s trimi dcérami, oblečenými v kongruentné karirované šaty, odpovedajúcimi na všetky otázky „igen“ lebo „nem,“ bez rozdielu, v akej reči otázka postavená bola. Tu i tu naďapil na pohostinného farára, na starnúcu pannu s mladuškými citami, na mladých ľudí so starými ťahy, na odroňov s ozrutnými rukami a s dešperátnou maďarskou výslovnosťou. V Skalnici sa málo bavil, odohnala ho nuda. V „panskom hostinci“ našiel plno židov, v kasíne puch lacného doháňu a bežné vtípy, na trhu baby predávajúce oštiepky i švabachom tlačené litanie a snáre. Šviháci hrali v „kaviarni“ na nesmierne veľkom billiarde s nízkym mandanellom, tak že jim žlté gule behaly viac po zemi, než po zelenom súkne, ktoré ukazovalo plno veľkých dier, zle sošitých. Veľký flak od petroleja rozťahoval sa v prostriedku vo forme Asie: z prostrednej lampy nad stolom totiž čupla každú hodinu kvapka oleja. Dáka potierali o múr a hresili nehorázne.

Ľudovít utiahol sa k Aristidovi. Nedele a sviatky trávil u Hrabovcov. I so starým pánom sa dobre skamarátil. Voľby totiž boli rozhodnuté, Kropáči prepadol a do duše starého korteša vtiahla zase nuda a lenivá spokojnosť, ktorá bola vytrhovaná iba kontami; boli to najviac krémárske konta. Hrabovec jich posielal Kropáčimu a Kropáči pravidelne Hrabovcovi. Židia žalovali, korteš s kandidátom sa povadili a vec došla pomaly do svojej kolaje, tak že Hrabovec pokonal sa s veriteľmi.

Leto stálo na svojom vrcholi. Poľné roboty pohltily všetok čas Aristidovi. Záhorec zachádzal vždy častejšie do Hrabovníka. Eugenia bola mu hádkou, problemom yzácnym pre umelecké tvorenie. Pozoroval jej nenáhly návrat k životu, k pôžitku. Videl, že až teraz dosahuje svoj vývin, že dozrieva k úplnosti, že stáva sa ženou v najkrajšom smysle slova. Chvilami si pochleboval, že mnoho dopomohol k „uzdraveniu“ jej duše. Viedol s ňou dlhé rozhovory, uvádzal jej myseľ do hĺbín a vynášal do výšin. Jeho fantasia malovala jej čarovné perspektívy života, ukazovala na pravé pôžitky. Na špeciálne pomery nedovolil si žiadnu poznámku, bárs jej dal cítiť, že mu boli známe. Aristid dobíchal zriedka do Hrabovníka. A divno, čím viac blížil sa Ľudovít k Ženke, tým jasnejšie cítil jakési vzdialovanie sa od priateľa.

„Vy máte úplné právo na život robiť nároky,“ hovoril jedného dňa Záhorec k Eugении, ticho kráčajúcej po jeho boku; „a preto nepochopujem to vaše stránenie sa sveta, to večné nosenie smútočných šiat a seriósny, zasmušilý pohľad na všetko. Ledva, že vás vylákali na dnešný výlet! A predsa je pre vás príroda opravdovým

lekárom. Tak málo pekných duší stretávame; škoda tej vašej pod fátelom smútku a samotryznenia.“

„Vy znáte osudy moje a dívate sa tomu? Vy ste schopný vyličiť utrpenia ľudí — úryvok vášho románu, ktorý ste mi prečítali, mňa hlboko presvedčil o tom — a nechcete pochopiť stav zlomeného srdca ženského, postavenie stvorenia, ktoré nemá pod sebou pôdy?“

„Láska a ocenenie, ktoré sa vám dostáva zo všetkých strán, je úrodná pôda k ďalšiemu kvetu. Ženská, ktorá vie tak mocne vplývať na svoj kruh, nemusí zúfať. Nešťastie ohromí nás na čas, ale zničí iba slabé duše. Vaša duša nenie slabá!“

„Som žena. Čo môže tak hrozného postihnúť vás?“ Eugenia zastala a hľadela skoro prísno na Ľudovíta. „Ztratíte majetok, máte možnosť ho nadobudnúť. I keď ho nenadobudnete, neprestali ste byť jednotkou vo svete; treba sa len starať o nully, zdvihujúce vašu hodnotu. Ztratíte drahú bytnosť — príjde čas a rany zacelia! Jakú ztratu nenie v stave zabudnúť muž? Ba i keď to najhroznejšie príjde na vás, keď utratíte meno, česť, ešte i vtedy je úlava možná: svet je široký, možno počať život znovu na druhej polguli, alebo za rovníkom. Ináč je to u nás, my nie sme nič samé sebou.“ Ženka sa zamyslela a sklopila oči na kamenný chodník, vedúci k rozvaline starého zámku. Zo stavby zostali len niektoré múry a kvadrami vykladaná studňa, zasypaná do poly skálím a drobiskami. To bol cieľ výletu. Za nimi štyrťhodinou tiahla dosť hodná spoločnosť. I Aristid sľúbil, že príjde podvečer na hrad.

„I vám zostane možnosť nového života, len treba na ňu veriť! A konečne, v čom pozostáva tá neobjemná veľkosť vášho nešťastia? Prežili ste tri roky nezdareného manželstva. Bez viny prešli ste púšťou. Sám nehodný muž, s ktorým vás sputnali, uvoľnil vás bez najmenšieho vášho pričinenia! Kde tu priepasť, ktorá by nedala sa mostom preložiť?“

„Daromné mošty, keď som už na dne tej priepasti.“

„Chyťte sa pomocnej ruky, ktorá vás vyzdvihuje.“

„Niet takej, a keby bola, nedosiahne. Hlboko som, veľmi hlboko.“

„A keď by chcel niekto zostúpiť až na dno a mocným ramenom podňať sladkú farchu zas do svetla, na boží, krásny svet?“

Eugenia pozrela významne, tázave na Ľudovíta. Tvár jeho bola jakási zduchovnelá, oživená.

„Vy ste umelec, beriete veci zo svojho stanoviska. Umelec radi blúdi pestrým sadom pôžitkov, a sami ssajú sladkosti života, pripravujú iným blahé chvíle. Umelec žijú pre tie krajšie momenty ľudského života, my ale musíme i tie horké snášať. Vy nepochopujete, že sú sväzky, ktoré sa nedajú pretrhnúť, sú povinnosti, ktoré si uložil sám človek a musí jim slúžiť až do konca života, tým viac, keď jich ztvrdil sám Boh.“

„Vy ste milovala Eduarda?“ zavola skoro nastrašene Ľudovít a zostal stáť; tak teda nepochopil ešte túto ženu. S každým rozhovorom vynachádzal nové, neodkryté poklady jej duše.

„Milovala,“ odpovedala sucho Ženka a poslala k predku. Jej krásne prse vlnily sa chôdzou, snáď viac rozčúlením, lebo až posavád nebolo pozorovať na nej žiadneho zadychčania.

„Nemožno, nemožno,“ nevdojak preriekol umelec a ťažoba padla mu na dušu. „Veď ona prvýraz povedala nepravdu,“ pomyslel a zatajil v sebe dych. „Neráčte upádať v samoklam! Boly ste takmer deckom, padly ste pod tortúru . . . sama s hrôzou myslíte na ubehlé časy! Kde tu mala miesto láska? Samy ste riekly onehdá, že váš priechod z detinstva do žravých bôlov bol ramenitý, náhly a nečakaný?!“

„Milovala som nešťastníka. Jeho bezodný bôľ, jeho bezvýchodné rútenie sa v priepasť som milovala. Storáz kľiala som svoju slabú ruku, ktorá ho nemohla zastaviť! Načo láska šťastným ľuďom? Láska šťastných je zpolovice sobectvo, láska ku kráse je opájanie samého seba, je lichotenie sebe. Milujte špatnosť, milujte nehodného, aby ste ho zachránili pred pádom! Potom uznám, že viete pocítiť celú hĺbku božského slova „láska.“ Nič romantického nebolo v srdci mojom, i ja robila som nároky na život i pôžitok, a keď ma minul, preklínala svoj osud, vadila som sa so svojím Hospodínom! On mne preukázal milosť a osvietil ma. Viete, že Eduard pozdvihol na mňa svoju ruku! Ach, to som nemala riecť. Vy ale faháte zo mňa konfessie — hnevám sa na vás, nenie to šlachetné . . . áno, pozdvihol ruku . . . v strašných bôloch, v slzách, krvavých slzách bojovala vo mne zášť, pekelná zášť s láskou, omnou vyššou láskou, jakú nepochopí žiadon mužský um a nepocíti žiadno mužské srdce. Už víťazila zášť. Vtedy rozložil sa predo mnou obraz života, osnova-ného na základe zášti; hoj, zaplesalo srdce a počalo biť tak bujno, telo rozpálilo sa, každý nerv vo mne vibríroval . . . I zľakla som sa! Nuž, či summa tejto neresti má mať takéto následky? Či zľakla má byť matkou ešte hlbšieho úpadku? Zmeravela som. Horúce slzy kanuly na rameno moje, modré od nehodného nakladania so mnou, mladým stvorením! Slzy osvätily modrinu. Mizla zášť a zvíťazila láska. Obrnila som prse svoje trpelivosťou. Zúrenie krotila som lichotením, krivdy odmeňovala som dobrodením. Podpísala som všetko, čo odo mňa žiadal, bárs protivila sa tomu celá rodina, a keď upadol do nemoce, bola som mu milosrdnou sestrou. Nuž povedzte, či nemám právo povedať, že milovala som svojho manžela?“

Mráz prebehol telom Ľudovítovým. Slová krásnej ženy rinuly sa z jej prs traslavým, zduseným tónom, ony opájaly jeho hlavu. V rozčúlení rozhovoru zdvojnásobnila sa krása Ženky. Jasný zrak dostal hĺbku nezmernú, jej perny karmínové sfahovali sa v prísny výraz. Tah zabudnutého a znovu mocne zkrieseného bôlu zailhal okolo sladkých úst.

„Samoklam, samoklam,“ pomyslel si Záhorec, ťažko vydychajúc. „Ona nemáí mňa, ale mámi seba! Táto bohatosť ženských krás prázdna by mala byť samolúbosťou! Toho ani v románoch nedočítaš sa. Nenie-li to koketeria?“

„Vy neveríte? To ma bolí! Ja myslela, že vám to všetko tak jasné, jako toto letné nebo! Pomyslite len, čo som? Pomenujte

môj stav menom! Len pekne prosaicky, bez frás, bez kvetov. Dievčenský stav venovala som manželovi, manželstvo rozdvajil on, ale nezrušil! Neoplakávam jako vdova mŕtvého, nie som vo spojení s živým! Nosím jeho meno, ale nie slasti a strasti manželstva! Čo potrebujeme sľáhať sa po výrazoch a okrasľovať nešťastie? Či môžem počítať na úctu a vážnosť? Nie! Prosiť môžem oň, ale žiadať ho nemám oprávnené nároky. Na žene, odlúčenej od muža, leží tieň, čoby bola belšia jako sneh — ten tieň neodplaší žiadon blesk priazne ani zdvorilosti. Almužnu prijínam, keď mi dáva svet uväznenie a česť!“

„Vy prijímate povinnú úctu! Avšak keď chcete hovoriť bez kvetov, dovoľte i mne otázku bez obalu. Či je tak nemožno sprostíť vás tej neistoty? Nieto dosť príčin, aby ste zákonne roztrhly sväzok, ktorý je skutočne rozorvaný na večnosť? K čomu tá askesa, ktorá mučí nielen vás, ale i vašich milých, a neprospeje nikomu. Či môže Boh chcieť daromné ničenie mladého života? Roztrhnite putá!“

„O to chlopotí sa strýc! Z mojej stránky darmo čakajú na dajaký krok. Čo mi pomôže amnestia zákona, čo mi pomôže omilostenie cirkve, keď si nemôžem sama sebe dať uvoľnenie. Už som sa dokonale smierila so svojím osudom: tahať zkazený život svoj po božej vôli do hrobu. Ztrata moja sa nikdy nenavráti! Načo plakať, načo hádzať sa a metať v jaskyni bez východu? Kameň padol do hĺbokosti morskej. Zažblnkol napokon, ktože ho vynesie na boží svet?“

„Mohutná búrka,“ riekol Ľudovít; „náruživost, pohnutie potrebujete.“

Postáli na výklenku, zkadial mali krásny výhľad. Protivné hory zdaly sa byť vyššími. Azúrom svietily vysoké hole. Spoločnosť sa blížila. Starý Hrabovec vydychoval jako mech a hrešil na hlúpy nápad, teperiť sa po skalách jako mulica. Tetuška Karola vzdychala a obdivovala výhľad. Frídrih vliekol celú garderobu šiat. Marka niesla koš, ten najľahší, sluhovia vliekli hlavnú časťku potravy. Mladá slečinka, pokrevná Hrabovského, sotva zanechavšia pensionát, opierala sa o rameno kavaliera s cvikerom, ktorý každú reč počínal s „ja.“ Volal sa Emil Mravec a mal mnoho podobného s týmto zverom, len nie ohľadom pilnosti, lebo bol pre lenivosť relegovaný z gymnasia a darebáčil teraz u otca, kasnára, ktorý myslel, že má v ňom poklad. Hovoril mladý šuhaj nosom, ako sa tomu naučil medzi takzvanými firtlišami, špeciálnym to druhom uhorskej mestskej mládeže. Shromaždená spoločnosť vtiahla medzi rúmy a rozložila sa v tieni starej steny so striechami.

III.

Tetka Karola ustlala z kepeňov a ručníkov celý divan pre brata. „Opatrností nezbyva,“ chlácholila ho, keď sa durdil; „či si už zabudol ten výskot v jaseň? Celé štyri týždne ani hnúť, a lekár nevychádzal z domu.“

„Ešte si pec mala vziať!“ riekol Hrabovec a zpúšťal sa na svoje miesto, podopierajúc sa na striebrom kutú palicu.

Ludovít Záhorec rozhladel sa po kraji. Mierno zvlnená rovina prestierala sa pred jeho očami, zo všetkých strán obrubovali ju vysoké vrchy. Miestami sozáté obilie nakopené bolo v mandloch. Dedinky vyčnievaly jako zelené ostrovy z obilného mora.

„Výlet by bola pekná vec,“ poznamenal Hrabovec, utierajúc si pot z čela, „keby človek naozaj letieť vedel! Takto ale si horko zarobíš trochu toho sviežeho vzduchu!“

„Ja som usporadoval výlety v Prešporku,“ ohlásil sa Mravec, prestupujúc z nohy na nohu, „grand výlety, pol mesta saúčastnilo! šampaňské tieklo, celá vojenská banda hrala. Ja a gróf Lopresty riadili sme kadrillu; šesťdesiat párov tančilo.“

„Nože nalejte, Milko, toho vína za pohárik,“ pretrhol ho Hrabovec, „a potom tančíte s Loprestým trebárs menuett.“

„Herrliche Aussicht!“ zasypela mutirujúcim hlasom „kišašonka“ Ernestína a ovievala rozhorúčené mliekové líčka čiernym vejarom z mahagonového dreva, „was für schöne Cirrus-Wolken steigen am Horizonte empor.“

„Dovoľte, milostpani,“ riekol ticho Ludovít, „jednu z tých utešených buchát, ktoré vidím tam na horizonte!“ Tetka Karola usmiala sa prívetivo a počala deliť zákusky.

Chutilo všetkým náležite, bárs netieklo Mravencovo šampaňské. Starý pán bol dobrej vôle a počal rozprávať kortešské kúsky.

„Prijdem vám do Ráztok. Tam bieda! Vyrúti sa mi oproti celý rákoš žien a detí: „Hrabovec, Hrabovec má tlstý bachorec!“ vreští tá rota Koreh; „Kropáči báči sedí na pcháči, zjedol mačku na pekáči,“ piští celý chór chlapčiskov. Hm, zle je, pomyslí si, ale už len nezreteriruješ. Zatiahnem do hostinca. Už popredku poslal som ta kmotra Kabaňu; hľtoš kadejaký, nemá dna, mizne v ňom všetko jakoby si do riečice lial. „Čos vykonal?“ pýtam sa ho. Stál v šenkovní nad opitým človekom, sediacim na stolci. Hlava mu visela na bok, ústa blabotaly nesrozumiteľné slová. „Budeš, či nebudeš?“ volal na opitého Kabaňa, už tiež dobre potúžený.

„Čo robíš, stonoha kadejaká, veď tu celá zbura!“

„Ach, urodzený pane,“ riekne Kabaňa opravdu smutným hlasom, „zle, zle sa mi vodí! Už desiaty liter ľjem do tohoto chrapúňa, a ešte ani raz nezavolať „ľljen Kropáči!“

Všetko sa rozosmialo.

„Ja som Töryského zbuktatoval v našom okrese,“ pochvastal sa Mravec; „už veci zle stály, päť dedín odpadlo od nás. V poslednú noc soberiem sedem vozov, hybaj do toho kúta. Pohádzem chlapov na vozy...“

„Len jednou rukou ste jich hádzali?“ opýtal sa nevinne Friedrich a chlipol si z pohára.

Mravec sa sknfundoval. Jeho tenká vychudlá postava a nervósne agitujúca rúčka nesúhlasila s takou prácou. Nastala malá pauza. Ludovít poodišiel bol od spoločnosti a rozložil svoju mapu. Marka stála pri ňom, rozopiaty dáždňík držiace nad papierom, na ktorý hádzala zručná ruka umelcova ľahké náčrty. Mravec sa priplichtil k nemu.

„Ja som tiež kreslil znamenite,“ riekol zhybnúc sa nad mapu, „i tušom i kriedou. Je to krásne umenie, len mnoho trpelivosti treba. Tento vrch ste zle nakreslil — není tak strmý. Veď tie obloky na múre nie sú tak veľké. Tá vážička je znamenite trafená — zimozel ste zabudli, zimozel, ráčte len pozreť, zimozel tiahne sa hore stenou.“

Ludovít neodpovedal nič, ale kreslil ďalej. Mysel jeho bola pobúrená, nepokojne lietala jako lastovica pred búrkou. Lichotilo mu, že Ženka bola tak sdielna a dôverčivá k nemu, a predsa cítil tajný neľad v útrobach. Jej dôvera podobá sa zdvorilému skloneniu sa silného k slabšiemu, nenebezpečnému, ktorý i pri zlej vôli nemôže nadužiť sdelené tajnosti. On je viac príjemnou hrou, ručným zrkadielcom, v ktorom sa raz zhliaďneme a potom zatvoríme klapku a nestaráme sa viac oň. Jak celkom ináč chová sa Ženka k Aristidovi. Celá jej postava dostáva seriousnejší výzor, slová jej znejú plnšie . . . Ona by sotva vedela tak vyžalovať sa pred ním, sotva by tak svobodne otvorila pred ním srdce, avšak každé jeho slovo padlo by u nej viacej na váhu. On je v jej očiach mohutnou skalou, kdežto umelec rovná sa vetru, ktorý príjemno chladí líce, ale o ktorom nevieme, zkaďe prichádza a kam veje. A predsa Ženka zaujala mocne city jeho, celá duša jeho preplnená bola tou vôňou, ktorá okružovala jej ladné zjavenie. On usiloval sa celou svojou tvorivou silou upevniť, schytiť jej obraz tuškou i perom, až konečne uznal, že marne namáha sa. Chýbäl mu ten mier, ktorý je podmienkou umeleckého spracovania! V hneve nenačrtáš hnevľivca, tak jako netreba sa opiť, abys znázornil opilca. Darma siahaš po kráse fantasiou svojou, keď tonieš v nej, darmo hľadáš výrazy k opísaniu prelesti, keď vzdycháš zamotaný v jej sieťach.

Spoločnosť kypela najlepším veselím, keď ukázala sa pekná hlava Osmana medzi krami. Aristid prijal za ním na vrancovi. Osman bežal rovno k Ženke, položil svoj pysk zdvorile na jej klin a opálal kučeravým chvostom; potom vyskočil a vítal svojho pána. Mravec ho chcel pohladíť, aby dokázal svoju súcosť ku športu, ale Osman pozrel naňho z boku a zamumlal jedovito. Mladý pán bol mu snáď pri pohyblivým. Aristid pohrozil psovi, ktorý spustil sa na brucho, očividno zahanbený. Neskorý výletník doháňal dobrou veselou vôľou zameškané chvíle, rozosmial všetkých, dusil Mravca, keď sa chvastal.

Ludovít pozoroval svojim vnikavým okom každý pohyb Eugenie. Zdalo sa mu, že sa zjasnila jej tvár. Tichým žialom obdivoval statnú postavu mladého muža, voľnosť pohybov, istotu v každom hnutí. „Na takého muža sladko sa je opreť. Jakási triumfálna bezpečnosť chodí s ním.“ Oko umelca utkvelo na Eugénii. „Mnoho príbuzného je v týchto dvoch zjavoch,“ pomyslel si s ustrnutím, „snáď práve preto tak časté neshody medzi nimi. I teraz sa hádajú, avšak je to hádka plná vnútornej harmonie. Stavil bych sa, že niet podstatného rozdielu medzi nimi. Prečo neháda sa Eugénia nikdy s Mravcom, ktorého slová tak protivia sa jej tichej prírode? Ona je k nemu prívetivá a bráni ho, keď ho vysmieva. Zdá sa

mi, že stojím u nej s Mravcom na jednom stupni.“ Táto myšlienka zarmútila Ľudovíta. Melancholickým pohľadom zahľadel sa na hory, ktoré pestrely sa rozličnými farbami v bleskoch k západu kloniaceho sa slnka!

„Čo taký zamyslený, pane professor?“ pohodil veselo Aristid a položil mu na plece svoju ruku.

„Uznávam marnosť našich snáh! Pozrite na farvy tamtoho pohoria! Vo večnom menení naháňa jedna tinta druhú, tu chmára, tam jasná zeleň, tu zas modrý pruh! Večný pohyb, večné trasenie, a plátno naše tak nehybné, mrtvé... Preto snáď tak málo platíme svetu, preto padáme do jednej kategórie s komedianťami a akrobatmi. Podívaš sa, zatlieskaš a koniec! Kde tu celok, kde tu obšírne pochopovanie krásy! Tlčieš sa, biedny umelec, od paradoxa k paradoxu, vylievaš srdcovú krv — a neznázorníš ani blesk oka, ani tieň letúceho oblaka. Nedivím sa veru, že napriek všetkým námahám nikdy nedosiahne umelec tej vážnosti v ľudstve, jakú máte vy ľudia diela, ľudia skutočnosti.“

„Kedy by bol umelec spokojný so svojim osudom? Dones mu hviezdy z mliečnej cesty, on ti ich odhodí jako deravé lieskovce. Žiaden muž prosaického diela nemá tolko uznania, jako ľakký miláčok Grácií. Bieda je v tom, že umelci čiaľajú po takom uznaní, chcú mať tam platnosť, kde to nemožno. Na ten neduh trpia všetci. Znamenitý komik, miláčok obecenstva, namyslí si, že je veľkým politikom a počne písať články, ktoré pravda idú do koša! Hu! svet si neváží umelca, počuť potom žalobu. Je to tá stará nôta Torkvata a Antonia!“ Ľudovíta obrážaly tieto slová Aristidove. Cítil ich pádnosť a tým väčší bol jeho bôľ.

Na zpiatočnej ceste prepustil Aristid svojho koňa starému Hrabovcovi, ktorý dosť pevne sedel v sedle.

„Ani pensionovaný generál!“ zavolať za Hrabovcom Sokol, keď počal kľusat poľnou cestou.

„A my pôjdeme chodníkom, možno že ho ešte predídeme.“ Spoločnosť sa pohla. Aristid podal Eugénii ramienu. Emil Mravec obkaskoval okolo Ernestíny, odoberal jej šal i vejár, nasádzal neprestajne cviker na nos, triasol rukami, prestupoval jakoby ho páčila pôda, robil vtipy a smial sa jim sám veľmi chutne, hlasným, traslávým chechotom.

„Einzig,“ sypela pensionistka a klonila hlávku prívective na bok. Záhorec šiel popredku s tetkou. Sokol zdržal krok.

„Divný to dnes deň,“ pomyslela ľavným úžasom Eugénia. „Na ceste sem náhlil Záhorec a doniesol ma do tonu, ktorý úprimne želim. Teraz hamuje Aristid a hľadá jakosi vážne.“

„Čo súdite o Ľudovítovi?“ pýtal sa Sokol Malinskej, keď jich už ostatní na kus odbegli. „Veď trávi u vás svoje hodiny, mali ste teda dosť času a príležitosti nazreť do jeho záčinku.“ Na podobné výrazy už bola navykla Ženka pri Aristidovi, a preto jej ani nenapadol.

„Jestli vám na tom záleží, môžem vám smelo vyznať, že som vám vďačná za túto známosť. Obcovanie s ním je tak príjemné,

hladké. On netiesni človeka, nezavadzia nikdy. Chceš-li, on hovorí; hovorí s citom, kreslí obrazy a zas jich zotiera; fantazuje, posudzuj, ale nikdy neuráža. Chceš-li, on mlčí; tak umne mlčí až pri ňom voľno. Myslím, že to pochádza ztadiaľ, že je skromný.“

„So skromným hlupákom neobcuje sa príjemno a *hladko*! Skromnosť je len vtedy cnosťou, keď je spojená s duševnými prednosťami, so silou. Vám neimponuje skromnosť, ale sila.“

„A uňho mnoho vnútornej sily. Reč jeho plynie raz voľným, tichým prúdom, a vtedy vyzerá nezdravisto, skoro bys' ho lutoval. Druhýraz rúti sa prúd jeho reči jako horská bystrina; vtedy blískajú oči jeho, tvár potiahne sa ľahkým rumencom, skoro bys' mu závidel tú spôsobilnosť oduševnenia! Ach, mne sa tak ťažko oduševniť! Jakúsi šedú barvu dostáva život a svet.“

„Ľudovít vám ho ožiari ružovou barvou svojho ducha.“

„Na chvíľku. On sostúpi do hlbín ľudského bytu — človek musí nevdojak za ním. Tam otvárajú sa jaskyne, v nich fosforeskuje magické svetlo a odráža sa od drahokamov. Zas indy napadne mu vyleteť do výše: jaké výhľady poskytuje nám! Nedohľadná dial' leží pred žasnúcim zrakom, a predsa sa vyznáme v nej, na známych punktoch utkvie oko.“

„A nebojíte sa závratu?“ Hlas Aristidov šiel z hlbosti jeho širokých prs, znel priduseno, tak že patrno bolo, že je mladý muž v rozčulení.

Malinská trhla nevdojak rúčkou, zavesenou v ramene Sokolovom. Jaký to tón? Nikdy nepočula tak vraveť Aristida.

„Vy viete oceniť výborného muža. O tom som nepochyboval,“ pokračoval Aristid obyčajným svojím zvučným hlasom; „my sedliaci sme s ritiermi ducha vo veľmi zlom položení. U nás je všetko nudné a všedné. Na miesto do jaskýň s magickým svetlom chodíme do koňskej stajne, a na miesto romantického letu nad oblaky uspokojiť sa musíme s prácnym škriabaním sa na senník. To by bola konečne ešte snesiteľná bieda. Avšak stáva sa, že i nám srdce zatrepotá a počne vyskakovať jako mladé baranča. Potom až nastane krísa. Siahaj po slovách — slová ti ujdú, chceš vyjadriť svoje myšlienky — a ony sa ti pomotajú do chomáča, nikam von! Medzitým, čo sa takto chlopotíš, metáš, príjde pekne operený vtáčik — chňap — už je jeho zlatá muška!“

„Načo sú vám slová?“ riekla niečo uspokojená Ženka, „vy ste vyvolili lepšiu časť, vy máte skutky. Na vás opiera sa slabý, vy sýtite hladných a ženiete sa do predku bujarou silou. Len pred hodinou závidel náš básnik dôležitosť a vážnosť dielných ľudí. Vy ste ho celkom dobre zavrátili. A teraz padáte do tej samej jamy, z ktorej ste ho tak zručne ťahali. Načo vám veterné zámky, keď staviate solídne z kvadrov? Načo vám sila v slovách, keď sa ona javí v diele?“

„Tak, tak! Ťahaj, kuvik, ťahaj veselo! Načo tebe naslaždenie, načo tebe bozk krásy, ťahaj a jedz — tu korytko ovsa! Neha života patrí iným, silným v slove, krásnym duchom; keď sa ti zjaví obraz krásny a ty zahladíš sa naň svätou túžbou — prehlti slinku, kuvik, a ťahaj ďalej, čerte, až ti okále vylezú. A predsa

máme i my tak veľkú chuť zastaviť sa na chvíľku a okúsiť toho zakázaného nektáru.“

„Kto má ľahší prístup k pôžitkom, nežli vy, ktorí pracujete na výdatnej pôde? Medzi vašou sejbou a vašou žnou srok krátky. Povážte však sejbu tých „duchovných ritierov,“ jako jich menujete, jak nevďačná je ona pre nich. Väčšina jich pije kalich naplnený šťavou z bolehlavu a nie nektár. Po smrti stavajú jim síce pomníky, vy nie ste upriamený na vďačnosť budúcich pokolení a staviate si sami paloty.“

„Nech sovy húkajú v nich, nech salamandri vlečú žlté bruchá po jich mramorových dlážkach, keď nevtiahne do nich opravdová, vyššia slasť života! Vy mňa nerozumiете, Ženka, nerozumiете, lebo nechcete rozumieť!“

Purpurom zbarvily sa líca Malinskej. Sokol pozval ju prosto „Ženkou“! Stalo sa to teraz po prvýraz. Či snáď zavadala ona podnet k takejto nebývalej dôvernosti, previnila sa niečim? Zopakovala rýchlo všetky svoje slová, ale nenašla v nich nič pochybného. Večer rozhostl sa krajom, okolité vrchy stratily svoje kontúry v šedej mhle večernej. Nad hlavami mladého páru zakrákala opozdená vrana, i preletel klukatým, trhavým letom netopier. V machu svietili svatojanské mušky, keď cítily kroky, zahášaly svoje lampadky. Dvaja výletníci kráčali nemo, Aristid necítil na ramene rúčku Malinskej, ona prestala sa opierať. Pred domom Hrabovcovým čakala jich ostatná spoločnosť. Zastali. Sokol naklonil sa k Ženke a riekol tichým, hlbokým hlasom:

„Obrazil som vás, milostpani? (na posledné dve slová dal dôraz). Odpustite . . .“

Mravec nedal mu dohovoriť.

„Čo, čočo, čo?“ priletel zvedave k Sokolovi a dotýkal sa jeho prs. „Vy chcete ešte dnes domov? Ja mám tu znamenitý voz, za-veziem vás.“

„Ďakujem. Mám koňa.“ A vskutku, jeho kôň už hrabal nohou na dvore a zarechtal čujúc svojho pána. Ľudovíta zdržal starý pán na noc. Sokol vysadol na vranca a zmizol vo tme, ktorá medzi časom nastúpila. Dlho ešte bolo počuť švermonohý dupot. Eugenia vyhovorila sa na ustatosť a jednostranný hlavybôľ a išla do svojej chyženky. Rozpustila svoje dlhé vrkoče a sadla k otvorenému obloku. Pred dušou jej zkrsla bledá tvár, ztrhané oko — ach, tak páľčivo hladelo . . . Večerný chlad ovial jej líca. Šedými oblakmi zastreté nebo dvíhalo sa jako opona ponad košaté gaštany.

Mravca nik nezdržal . . . iba Ernestin kisason bliskla naňho túžobným očkom. Tetka Karola zaviedla ju do svojej chyže.

„Kiss di Hende,“ sladkavým hlasom zanôtil a zostal sám na chodbe, ktorú tvoril výklenok domu, ležiaci na štyroch vápnom obielených stĺpoch. V bráne stála Marka a hladela do ulice. Mravec šiel okolo nej.

„Ej, jaká strojná jašterička,“ pohodil lichotive a letel jej rukou do sviečej, buclatej tváre.

„Mladý pán!“ ozvala sa táto hlasno, až sa dvor ozval a psi zabrečali, „takú jim vysolím, že budú o rok pamätať!“

Emil Mravec zapapral pravou nohou jako kohút, ľavú nakrivil v podobe veľkého C a zašomruč nadávku medzi zuby, šibol okolo uhla nie ináč než kmín, ktorého pri pokuse prichytili. Brech psov a zvonivý smiech Marky sprevádzal ho. O chvíľku prišiel Pavel Ruža a zastal u brány.

„Ešte sa hneváš, Marka?“ zpýtal sa tichým, kajúcim hlasom.

„Nie, Pavle, nehnevám,“ a s tým podala mu kytku.

„Teda si nezpyšnela, Marienka?“

„Ach, trochu hej. Nuž, či to škodí?“

„Dá-li Bôh na jaseň, Marka! Otec už stavia,“ a chcel chytiť dievča za ruku.

„Marka, Marka,“ ozval sa z obloka hlas Karoly. Marka udrela dlaňou po Pavlovej žilnatej ruke a zmizla jako blesk v chodbe.

Šťastný Pavel šiel domov a veselo si cestou hvízdal. „Budeže to za ženička, jako iskra,“ hundral sám sebe a smial sa celou tvárou. Mal pravdu. Bože môj, tak málo treba ľuďom k šťastiu, keď chcú byť prostí a prirodzení! Avšak spoločenskými pomermi prekrútených ľudí ženú strasti cez temné chodby labiryntu. To zrna pravdy v človeku obložené je spústou umele snovanej lži, a drieme jako semä vo Faraonovej hrobke. Jak pomotané sú naše cesty, a tá pravá je predsa tak priama; jasná si ty stopa k dobru, jasná, osvietená božou lampadou. My ale blúdime neustále. Jako vystrihať sa mýlky, jako hájiť srdce pred rozpálením a krv pred zimničným rozprúdením? Nie, to nemožno. Tu mi hľodá v duši pochybnosť. Mier duše je iste žetateľný, on dáva nám šťastie. My modlíme sa oň, my túžime po ňom v slzách a pokaní. Prečo? Preto, že jestvujú i náruživé porvyv a búrky v útrobách našich. On je jako oasa v púšti, jako ostrov uprostred nesmierného mora. Letia dusivé piesky na krýdlach horúceho vetra, vlny morské špliechajú neustálou melodiou, a v tom ruchu milý nám je bod, na ktorom spočinie ustatá duša! Nepocíti ten tichú rozkoš duševného mieru, koho neunavily vlny a víchre náruživého rozčulenia.

IV.

Ludovít Záhorec nemohol spať. Už po tretíraz zapálil sviecu a počal čítať. Písmeny behaly mu pred očima, vyskakovaly z liníí, šířily sa, až konečne slialy sa v chaos. Odložil knihu a zahľadel sa v poval. Poval zdvíhala sa, dostávala konkrétny formy kupoly, počal sa krútiť... Zavrel oči — predstúpila pred neho milostná tvár Eugenie, ale tá tvár mala krčovitě ztiahnuté ťahy, oči byly vypúlené, zimničné, perna zsinálá. Zdvihol sa. „Či som v horúčke,“ pýtal sa a položil ruku na čelo. Čelo bolo studené. Úzkosť ho napadla. Chcel volať... nevládal.

Vstal z postele, otvoril oblok. Svieži nočný vzduch soslil jeho čuvy, len buchoť srdca nemohol zastaviť. Ono bilo tak mocne, že sa nevdojak chytil za ľavý bok.

„Preč, preč z tohoto kraju,“ šepťal, „tu niet pre teba zdravý vzduch. Pokojné srdce moje počína biť, mier duše prchá a tráť sa na vidom oči. Moje útroby horia strastou, krev prúdi sa do hlavy. Preč, preč z tohoto kraju! Pôda páli ma pod nohami, ťahám do seba páľčivý vzduch. Myslel som, že dávno otrezvel um môj a srdce uspokojilo sa! Jaký to sebaklam. Čo sožíra ma, čo trápi ma? A či je to všetko len hra fantasie? Zkadiaľ ten bôľ?“

Už počalo svať, keď Ľudovít zosnul mŕtvým, ťažkým snom. Napriek tomu skoro precítnul a šiel v sad. Tam našiel Frídricha, ktorého poprosil vyhovoriť ho pred domácimi, že sa vzdaluje bez odbierky. Šiel na Kokavku. Sokol ho privítal nemo, vzal za ruku a viedol do svojej chýže.

„Brat môj,“ riekol po malej prestávke, „medzi nami má byť jasno. Poviem vám otvorene: chodníky naše sa nebezpečno križujú. Načo klamať druh druhu? Nerád hrám sa na slepú babu. Čo myslíte urobiť?“

Ľudovít nerozumel celkom slovám svojho priateľa, ale šípil smysel jeho temných narážok.

„Nebolo by smiešne, keby dvaja mužovia, tak úzko spojivší sa, neprehovorili o tom, čo jich trápi deň i noc? Nuž dobre, počnem ja vyznanie. Eugenia Malinská je predmetom mojích najvyšších túžob, vrchol nárokov, ktoré mám na život. Moje osudy majú s jejmi jakúsi podobnosť. Oba boli sme zmietaní búrnymi vlnami, nad oboma klenulo sa šedé nebo. Snáď preto moja strast! Verte mi, znám tlmiť v sebe bôľ, nezajaknem za každým úderom. Tu som ale premožený, moje sebazaprenie mizne, a ja, ktorý vedel sa potýkať s tygrom, ktorý nezľakol sa troch ozbrojených brigantov, ktorý podržal chladnú krev v dáždi gúl... trasiem sa pred nemilosťným pohľadom Eugenie. To moja zpoveď, a vaša?“

Ľudovít mlčal a hľadel s úžasom v obhorenú, tlumeným rozčulením oživenú tvár priateľa. Zas cítil sa mu byť blízkym... srdce zaplesalo v ňom jaksi radostne. Postava Eugenie počala sa zjasňovať pred dušou jeho v ideál, umelecký ideál, ktorý ospevujeme, ale nepriťahujeme k sebe do svojej moci, tak jako obdivujeme v nemom zadumení sochu, ale nenapadne nám stisnúť jej ruku. Radostou, vyššou povedomou radostou zabúchalo v ňom srdce. „Si predsa umelec,“ pomyslel si, „schopný nadchnúť sa, oduševniť čistým nesobeckým oduševnením! Bol si na mýlnej ceste. Ja a Eugenia!“ Skoro sa mu chcelo zasmiať, radostným, šťastným smiechom.

„Pane Sokol, jako ďakovať vám za vaše čestné, otvorené postupovanie? Vy ste jedným šmahom pretali hlboké nedorozumenia, ktorého nite mohli sa dlho vliecť a putnať nohy naše! Nie, chodníky naše nekrižujú sa, ale bežia paralelne. Malinská dojala svojou mocnou osobnosťou dušu moju; načo tajiť, ale celkom ináč, jako vašu. Vy milujete jako muž, milenec, ktorý chce stať sa manželom zbožňovanej ženskej. Já obdivujem Eugeniu jako psycholog, umelec, básnik. Pre vás je ona predmetom silného želanja, túžby po dosiahnutí — mne je ona hviezdou, ktorú obdivujem a snáď i zkúmam

zďaleka, ale ktorú nežiadam si sovrť do náručia. U vás je láska, u mňa entusiasmus, u vás je reálna skutočnosť, u mňa hra fantasmie, u vás je možnosť dosiahnutia a uspokojenia, u mňa púhe rozčúlenie citov, ktoré vylejú sa v tvorbe a srdce sa hneď vylieči. Nie, naše chodníky nekrížuju sa.“

Tvár Ľudovíta bláca posvätným ohňom pravdy. Hlas jeho znel tak neobyčajno zvučno, plno a chvel sa vnútorným rozčúlením.

„Je to veľkodušnosť a či samoklam?“ pýtal sa v duchu Aristid sám seba. Ľudovít pozoroval jeho nedôveru a zasmútil nad ňou hlbokým, oprávdivým smútkom, bez toho žeby bol cítil sa byť obrazy. Mäkká duša jeho rozbolastila sa a srdce v ňom zaúpelo.

Priatelia rozišli sa — každý po svojej práci. Ľudovít dlho písal . . . dokončieval poslednú kapitolu svojho románu. Aristid šiel do papierne, obzrel stodoly a vyšiel do pola. Na poludnie po obede predložil básnik priateľovi rukopis svojho diela.

„Ajhla, ja som už hotový . . . hľadte i vy po svojom vec ukončiť.“ S tým odchádzal.

„Kam, Ľudovíte?“

„Do Hrabovníka,“ riekol Záhorec a pozrel Sokolovi tak úprimne do tváre, že tento pohodil spokojne rukou a dal sa do čítania. Neodložil rukopis až keď prečítal nahlas posledné slová poslednej hlavy: „ . . . Umelec dal sa na cesty . . . duša jeho očistená v ohni strasti, zjasnená bleskom, ktorý padol do nej z oka vysokého, anjelského stvorenia, rozšírila perute svoje a vzniesla sa až v čistý, nadvozdušný aether, v ktorom veje duch boží. Triumf jeho je nevy-sloviteľný! On prebolastil jednu ťažkú noc a dosiahol to najvyššie, čo súdeno je dosiahnuť smrteľníkovi: *mier duše*.“

Sokol pohrúžil sa v hlbokú dumu. Jak vysoko stála pred ním osobnosť poetova, jak jasno svietila jeho duša! Ani „veľkodušnosť,“ ani „samoklam“ nemal miesta v hrudi jeho. On patril medzi ľudí, ktorí zostrojení sú z jemných látok, ktorých srdce odtrhlo sa od zeme a bije vyšším biťm. Aristid nemal pokoja doma. Pred večerom sadol do bryčky a viezol sa do Hrabovníka.

„Milostpani sú v záhrade,“ švitorila Marka a doložila tichým hlasom, položiace prst na svoje svieže perny: „a plačú, dlho už plačú. Bol tu pán Záhorec a dlho hovoril s ňou osamote . . . niečo veľmi smutného musel priniesť!“

V chodbe ozvaly sa kroky. Hrabovec vyšiel celý rozjarený.

„Vítajte, vítajte,“ hovoril pospešno, „mám plné ruky práce! Uprázdnilo sa miesto sirotského, o týdeň je stoličný výbor. Moje výhlady sú veľmi skvelé . . . všetko myslí len na mňa. Váš hlas, pane sused, snáď tiež budem mať?“

„Rozumie sa samo sebou.“

„Priahaj, priahaj!“ volal silným hlasom do dvora. O chvíľu sedel už na bryčke, v ľavej ruke fajku, v pravej striebrom kutú palicu.

Aristid šiel rovno do sadu.

Eugenia sedela na lavičke pod košatou lipou, ktorú viedli umele do šírky, tak že konáre jej tvorily hustú strechu. Zamysleno hľadela pred seba, opretá o peň lípy. V ruke držala nerozpečatený list.

Aristid zostal stáť, dojatý krásou, ktorá ešte nikdy nežiarila v takej omamujúcej sile. Eugenia ho nezpозorovala. So zadržaným dychom hľadel na tie bohaté krásy voľných údov. V samote sme o mnoho prirodzenejší, ako pred ľuďmi, tak jako i naša tvár je o mnoho pokojnejšia, keď nehľadá do zrkadla. Eugenia žiarila, plála... z nej vialo prelestou, prednosti veľkej, krásnej duše boli v sladkom súzvuku s lepotou tela; všetko volalo u nej k životu, k vyššiemu pôžitku. Nie každý človek schopný je požiť sladkosti života, mnohým chýbajú orgány, zjemnený vkus a istá sila, ktorá vyžaduje sa jako k neseniu bólu, tak i k neseniu neobsiahlej rozkoše. Aristid stál nepohnuto, bál sa prerušiť jej pokoj, ktorý tak zdvihoval jej krásy a obkľučoval ju krádom nevýslovnej miloty. Ženka sa trhla zimnično, veľké slzy vyronily sa z jej očí a tiekli voľno lícami. Aristid vrátil sa niekoľko krokov. Nechcel, aby zvedela, že ju pozoroval; načo takéto prekvapenie? I sám bol priveľmi rozčulený. Žiadna moc, žiaden hlas rozumu nebol by ho zdržal, on by ju bol schvátil v ramená, pozdvihol jako dieťa a sovrel mocne, neodolateľne. Srdce jeho bilo, cítil v slychoch každý tlkot tepny. Spružil sa, vydýchol párkrát hlbokým dychom a pošiel hrmotným krokom k lipe.

Malinská vstala a podala mu s tichým úsmevom ruku.

„Podávam vám teraz ruku nie vo svojom, ale v mene vášho priateľa.“

„Jako to, milostpani?“

Ženka podala mu list, Aristid ho rozpečadil.

Bol to krátky list.

„Aristide! Odchádzam. S Bohom! Nezabudni na svojho priateľa. Môj náhly odchod nenie ani vrtocha, ani následok nejakého bólného pocitu. Vašu lásku vyčerpál som do dna, odchádzam s bohatou dušou a hlavou plnou dúm večných, neskonálných. Som silný, cítim jak potrebný som pre svoj slovenský národ, ktorému posvätil som život. Nenie to marnosť: cítim v sebe zdroj, z ktorého napojím smädné duše. Vy ste očistili, vyvýšili, obohatili srdce moje! Boh vám to nahraď šťastím, ktorého ste hodni, lebo nežijete samým chlebom. Zriedkavý to zjav v dnešných hmotárskych časiech. Dovoľte mi jednu prosbu: nemýľte sa, Ženka a ty, vás spojil sám Boh, netrhajte tieto sväzky. Eugenia plakala predo mnou, ona sa znovu-zrodila v tých slzách! Drahocenné perly, z nich svieta šťastie. Pravota jej blíži sa ku koncu, Hrabovec mi riekol, že očakáva tieto dny riešenie najvyššieho súdu, ktoré umožní vaše spojenie! Asnaď mňa potom uvidí Kokavka! Zatiaľ s Bohom! S Bohom, druh môj, aj ty čistá slovenská duša, pred ktorou sa klaniam k čiernej zemi. Moje veci pošly do Prešporka. Uznáš-li za hodné, obstaraj vydanie môjho románu, doňho vliaj som krev srdca svojho. S Bohom, Aristide, poceluj bielu rúčku svojej nevesty! Tvoj Ľudovít.“

Sokol podal Ženke list. Ona ho prečítala, ruka jej klesla do lona. Tichý ston ozval sa z jej prs. Nastal boj v nej, boj zúfalý, potriasajúci základmi jej bytnosti.

Aristid stál pred ňou nemo. Cítil lútosť, cítil šťastie, nádej i strach. Do sladkosti nádeje miešala sa muka neistoty. Večer

blížil sa, už len na horách dlel blesk slnka. Tichý vetor šumel listím košatej lipy. Krdel všetečných vrabcov zletoval zo slivák na hriadky s čvirikom. Pestrý stehlík priletel jako blesk a sadol na suchý konár slivky. Krútil hlávkou, trepotal chvostom a zapískal.

Ženka pozdvihla oči. Pred ňou stál bujarý muž s výrazom úcty a lásky na tvári. „Život, život,“ volalo to v jej hrudi. „Šťastie, šťastie,“ šumelo jej dušou. Ono tak blízke — treba len ruku vystreť. Smäť za životom tak žarký a blízko zdroj, jej osud tak neistý, smutný, a tu možnosť premeniť ho na istý a blahý. Málo kedy dopraje Boh človeku, aby sám rozhodnul nad svojím osudom: jej dal ho v ruku. Ale v úzadí duše jakýsi bôľ! Jakýsi divný hlas ozýva sa tam, nepoňatný, ale zvučný! Jaký to hlas, jaké šumenie a vrenie v najhlbšej hlbine: až tak usedá srdce a trasie sa jako osykový lístok. Jaká to obava, jaká samonedôvera? Čo doniesieš tomuto mužovi, ktorý šlachetnosťou, ba snáď ľútosťou hnutý, zdvíha k sebe rozladenú bytnosť, ktorá nevydá už nikdy čistého tónu? Otrávená tráviš, zničená ničíš, shodená do prepasti, faháš za sebou. Nie.

„Ženka!“ zavolať Aristid. „počujte hlas veľkej duše umelcovej! Nikdy bych nebol predstúpil takto pred vás, nehodný som vás! On by vedel pochopiť, oceniť vašu hodnotu! Ženka, osvoboďte seba i mňa! Čo hatí vás, čo múti peknú dušu vašu?“

Srdce Eugenie stiahlo sa krčovitô. „Áno, pravdu hovoril Ludo-vít,“ počala nápadne ticho. „ja milujem vás, Aristid, milujem vás, teraz prišla som k tomu povedomiu. Ono zbudené bolo čistými slovami básnika, ktorý odišiel pred hodinou. On jasno rozvinul predomnou to, čo driemalo v záhyboch duše mojej. Samoklam mizol, životná sila hlásila sa konečne k právu! Chcem žiť, chcela bych žiť! Čo očakáva mňa, jestli poslúchnem hlas temnistý, volajúci *nie*?“

„Nepočúvajte na ten klamlivý hlas! Verte srdcu, verte mne, ktorý oddávam všetko do vašich milých rúk! Nie zbúrená krev, nie pal strastí mladistvých, ale hlboké presvedčenie a rozhodnutie nuda máte pred sebou. Odhodte už raz čierne rúcho a fátol smútku, vyjasnite to čelo vaše, podajte ruku človeku, ktorý čestne mieni!“ Aristid podával jej ruku, ktorá sa lahútko triasla. Ženka vstala. Oči jej sa zasvietily, úsmev, srdečný úsmev sadol jej na tvár. Zas vyhrkly jej z očí dva prúdy sĺz, prse sa dmuly, tie ladné prse, pretrpevsie toľko bôľov a umízení. Pomaly dvíhalo sa jej krásne plné rameno.

Šust krokov ozval sa. Vysoký muž v zanedbanom, veľmi ošumelom obleku blížil sa k lipe. V rozčúlení nezbadal ho ani Aristid, ani Ženka, ktorej búrila telom i dušou slasť nového života. Neznámy muž zastal pred lipou. Tvár jeho bola žltkavo-bladá, oči horely svetlom nočnej bludičky. Oči Zenky padly naňho. Podávaná ruka klesla.

„Eduard!“ zavolať silným hlasom, podobným kriku topiaceho sa človeka, ktorého už-už pohltiť majú vraždobné vlny. Malinský stál a hľadel tupô pred seba.

„Poznáš ma ešte, poznáš?“ preriekol syplým hlasom a počal kašľať. „Máš teda dobré srdce! Prosím o almužnu! Toto snáď môj

následník?“ obrátil sa k Aristidovi, ktorý zbladol na smrť. Silný muž cítil, že ho nechceí nohy držať. Sadol na lavičku a hlava jeho klesla do dlaní.

„Neprišiel som žiadať svoje práva, nie, Ženka! Neboj sa. Len ďalej, podaj mu ruku, podaj! Ja som ju odstrčil, odstrčil! Si v práve! Podaj mu ruku! Neboj sa, moja za ňou nikdy viac ne-siahne!“ Malinského schytil suchý kašeľ, na perniach začervenala sa krev. Ženka priskočila k mužovi a priložila svoju bielunkú šatku na jeho perny. Hlasitý plač jej ozýval sa sedom.

„Ticho, Ženka! Prijde tvoj strýc, ja sa ho bojím! Nevolať strýca, Ženka, nevolať ho, prosím fa! Ani Karolu nevolať! Len chvílenku ešte — hneď sa ztratím! Podaj mu ruku, podaj, Ženka!“

Eugenia zalkala srdcelomne.

„Podám, Eduarde, podám na rozlúčenie, muž môj, upokoj sa; Eduard, tys chorý, veľmi chorý.“ Aristid nemo stisol Zenkinu ruku. Tvár jeho mala popoľavú barvu, zdalo sa, že zostárnul. Ticho vyšiel zo sadu, sadnul na svoju bryčku a šlahol nemilosrdne do koní. Tie zpľaly sa vysoko, zalomily pyšné hrdlá a letely jako šiarkany.

„Milostpani, milostpani,“ bolo počuť mekotavý hlas od dvora. Emil Mravec blížil sa k manželom svojím trhavým krokom. V ruke krútil krátku paličku. Prepletal nohami až sa jeho končitá hlávka potriasala.

Ženka ovinula ľavým ramenom Eduardovu šiju, pravou rúčkou hladila tvár na smrť bledú a vychudlú. Mravec vyplástil okále, pohrabal pravou nohou v štrku chodníka, naklonil tvár a zostal jako priumrazený stáť.

„Pfui Teufel,“ zašeptal, vidiac ošúchaného, ztrhauého muža u boku krásavice, kypiacej krásou a ztepilým životným ohňom. Kontrast bol to nápadný, porážajúci. Ona vyzerala jako kvetúca lipa pri suchej jabloni, ktorej posledná ratoliestka odumiera. Suché konáre stoja nedvižno, neciteľno, jich nepotrasie laškovný vetor — tucet lístkov, už ožltlých, smutno trepotá vo vetre. A lipa medzi-tým vydáva sladkú vôňu a obživuje, silí a teší všetko zôkol-vôkol.

Mravcova tvár postupne hlúpla. Konečne rozovrel rty, zašomral nesrozumiteľné slová a bežal nazad. Kamienky chodníka skákaly jako žabky zpod jeho traslavých nôh, dupkajúcich a miesiacich štrk.

„Ach, frajln Ernestín!“ riekol k pensionistke, ktorá držala v ruke knižku v zlatoreze a vyvracala interessantno oči nahor, iste roz-čulená čítaním sladkostných výlevov erotických. „Gnâ Frau celý Samaritán. V sade sedí s jakýmsi otrhaným pobeňom a hladká ho po líci!“

„Impossibl,“ vzdychla kišasonka a vystrčila topánočku zpod červených šiat. Karola vnišla do izby a začula posledné slová. Ztrpela. Tušila niečo neobyčajného. Sobrala sa do zahrady.

Mravec použil vhodnej príležitosti.

„Frajln,“ riekol sladkým, pisklavým tónom, „už dávno chcel som sdeliť vám svoju tajnosť — ja, ja, frajln, ach — jako mám vysloviť svoj cit . . . takto, toto . . . ?!“ Od veľkého citu spadol mu cvíker z nosa a zahúpál sa na elastickej šnôrke.

Ernestina ukryla nôžku pod červené šaty a odvrátila tvár.

„Ach, sie Witzbold! Čo to má znamenať?“

Witzbold nechcel robiť vtipy. Pristúpil bližej, vzal kišasoňku za chudú, vlhko-studenú ruku. Ona počala rukou krútiť jako nebožiecom, on ju ale nepustil, ale prítiahol ku svojim prsiam. Na šemisetke mal veľký gombík v podobe podkovy, táto sa celá so všetkými siedmimi klincami odtlačila na kišasoňkinej ruke, tak mocne tisol k prsiam drahú, studenú pačku. Kišasoňka sa začervenala, vzdychla a obrátila oči rovno k zenitu. Tu bol priaznivý okamžik.

Mravec spustil sa na pravé koleno a oblapil ramenami tenký pás svojej krásy.

„Emil — to je strašné — wenn der Onkel... die Tante...“

„Ja sa postavím celému svetu na odpor, len tvoje sladké „áno“, len tvoje nebeské „áno“ daj mi počuť. Ja —“ Emil Mravec vystrčil bradu dohora, rozťiahol ramená a počal triasť rukami. Emilii vypadla kniha so zlatorezom z ruky, udrela o svoj roh a postavila sa dolu písmom jako pozlátená strecha.

Dvere sa otvorily a dnu vpálil Hrabovec. Trstenica striebrom okutá vypadla mu z ruky. V izbe bolo už šero sice, ale dosť svetla, aby mohol dokonale obdivovať nežnú skupeninu.

Nasledovala kliatba, ktorú neznesie tlač. Starý pán sohnul sa za trstenicou, chytil seladona za lúnc a zdvihol palicu k driečnemu úderu. Ale Mravec, ktorý hotový bol postaviť sa celému svetu na odpor, hodil na zúrivého pána prosebný pohľad, ktorý odzbrojil ťažkú ruku Hrabovcovu.

„Marš!“ zareval starý pán jako tur, „jobra kaňarod!“ Tu sohnul sa k zlatej strieške. „Liebesklänge“ čítal zo zlatých litier, „hrmen sto bohov prabohov, dám ja vám „Liebesklänge!“ Mladý pán uspel otvoriť dvere. Jako blesk letely za ním „Liebesklänge.“ Zlatá strieška oddelila sa od listov a klapla Emilovi na chrbát. Listy knihy frčaly ponad jeho pleco až na dvor a padly do kaluže medzi kačice a husy, ktoré sa veľmi poľakaly, a trepotajúc krýdlami, vyronily sa z kaluže na breh. Hus stárka, cítiac sa na pevnívne v dostatočnej bezpečnosti, potriasla chvostom a obrátila sa so sykotom k predmetu, čo taký veľký zmätok narobil medzi dvorskou hydinou.

Mravec zabudol zapaprať pravou nôžkou, nie ale nohy nakriviť. Oddýchol si na čerstvom povetrí. Marka vybehla na krik z kuchyne a vystrčila hlavu von z dvier.

„Dones mi klobúk, Marka,“ riekol prosebným hlasom náš zamilovaný hrdina. Dnu sa neopovážil, lebo z izby zaznieval hrom Hrabovcovho hlasu. Po rýchlej expedícii ohnivého galana počal totiž Hrabovec svoju kázeň k Ernestine, ktorá bola s nimi v rodine a prišla „aufs Land“ k nemu. Marka vbehla do chyže pre klobúk.

„Nech sa páči, mladý pán,“ riekla, dusiac v sebe smiech. Emil Mravec vytrhol jej klobúk z ruky a ťašiel bez krátkej paličky. Lavé

plece ho páliło. On potriasal plecóm a nechutný úsmev sadol mu na tvár. Vychádzajúc z dediny, stretol Pavla Ružu.

„Mladý pán,“ riekol šuhaj k švihákovi, „ešte raz nech pošklbnú Marku, čo u Hrabovcov slúži, a tak jím namažem ohlávku chrbát, že budú volať troch felčiarov.“ V rukách Pavlových opálala sa naozaj ohlávka. Mravec neriekol ani slova, zašklbil na Pavla a zrýchlil krok. „To bol fatálny deň,“ pomyslel si, keď prišiel do pola, „nech čert berie týchto dedinských grobianov!“

V.

Karola zalomila ruky a zostala stáť pred lipou!

„Ten človek opováži sa predstúpiť pred oči tvoje, holúbok môj!“ počala hlasom, polo plačlivým a polosrditým. „Ten vagabund nehanbí sa položiť nohu svoju do tohto domu! Eugenia, a to s tvojím dovolením, s tvojím vedomím! Ženka, pre Kristove rany vzdial sa od neho! Von zo sadu, von z domu!“ Hlas dobrej Karoly sa triasol. Rozsrdený Hrabovec, fučiac a hrešiác, šiel chodníkom. „Pomysli si sestra,“ kričal už z ďaleka, „ten zbrklý fitfiríť opovážil sa . . .“

„Viem, všetko viem,“ riekla tetuška, „veď je tu, veď je tu.“

„Ba kýho betaha, teda nemá dosť na „Liebesklengä,“ stonoha kadejaká!“

Eugenia vystúpila zpod lipovej strechy.

„On je mojím mužom, strýčko!“ riekla ticho, ale určite.

Hrabovec vyvalil oči! „Vary sa tie ženské zbláznily,“ pomyslel si. Ženka pokračovala „a ja som jeho ženou! Prosím vás, pristavte rozsobáš! Rozhodnutie moje nedá sa premeniť.“ Medzi tým prišiel i strýc pred lipu. Až teraz pochopil Ženku. Tvár jeho začervenala sa, ruka počala sa triasť! Výstup medzi Malinským a Hrabovcom bol búrny. Medzi oboma stála Eugenia, tichá, jakoby sa nič nebolo stalo. V hlbine peknej duše svojej cítila vyplnenú tú prázdnotu, ktorá ju tak trápila. Srdce zatrepetalo ešte raz, pred oko jej duše predstúpil Aristid, v úzadí ukázala sa šlachetná postava Ľudovíta: „posledný raz,“ zašeptala a zavrela na chvíľku viečka.

„Teda tak, milostpani!“ zareval zlostne strýc a jeho ústa sa nakrivily. „To je vďaka zato, že som vás privinul k svojmu srdcu, keď tamten pán premrhal tretinu Hrabovcovského majetku! To je vďaka za to, že som vás osvobodil, už skoro celkom osvobodil od korhela a marnotratníka, vytiahol vás z kaluže! Pekne, pekne, pani neter! A ty, Malinský, opovážiš sa vkročiť na moju pôdu, ktorá je obťažaná dlhom tebou urobeným! Ty prídeš na oči žene, ktorej zkažil celý kvetúci mladý život! Fel az út, le az út!“

„Tedy vyženiete si i neter,“ riekla so studenou spokojnosťou Eugenia. Eduard hľadel tupo pred seba. Neprírodná červenosť zbarvila jeho zbiedenú tvár: on zdržal kašeľ. Nemoc ale je silnejšia ako vôľa človeka. Kašeľ vybušil a Eduard odvrátil tvár . . . Karola

pozrela útrpne na zahubeného človeka. Súcit počal sa budiť v jej útrobe.

Hrabovec ale bol neustupným. Obrátil sa chrbtom, dupol nohou a ťašiel do svojej chyže!

„Čo s vami, deti?“ bedovala dobrá Karola. Išla k bratovi. Ten sa osopil na ňu. „I ty pôjdeš z domu! Ani slova viac! Nechajte ma o samote.“

Eduard chcel sa odobrať. „S Bohom Ženka, i bez pravoty oslobodím ňu naskore! Neprijínam od teba viac obetí... tys' mi obetovala mnoho, mnoho... Čo po mne, polovičatej mrtvole? Ale svedomie nedalo mi pokoja. báľ som sa, že zomrem bez tvojho odpustenia. Prosím ňu o to odpustenie, jako o almužnu, jako o skvelý dar. Dovoľ stisnúť tvoju rúčku.“ Ženka podala Eduardovi obe ruky, on jich celoval. Chcel ísť.

„Ja pôjdem s tebou, Eduard! Ty sa iste zostaviš pod mojou opaterou.“

V biednej chyži dedinského hostinca uložila Ženka muža svojho do postele. Celú noc kašľal strašne. Ona sedela pri posteli a neodvrátila oka od jeho tváre. K ránu zaspal nepokojným snom. Eugenia položila hlavu na záhlavie postele a jakýsi nepovedomý stav zmocnil sa jej. Nebol to sen. Keď zdvihla hlavu, uzrela Eduarda polo-sediaceho. Rozpálená tvár jeho vypádala úžasne, oko jeho zimnične svietilo.

„Čo ti je, Edko?“ zpýtala sa.

„Kto si? Čo tu chceš? Daj mi ešte kališťok! Čo ma trápiš? Pálenku chcem!“

Ženka ztriasla sa.

„Nepoznáš ženu svoju? Ženka je pri tebe, uspokoj sa.“

Eduard pretrel si oči: „Ženka, naozaj Ženka! V tejto diere? Čo s tebou? I tys' biedna? Šmáďi ma, jazyk mi prahne!“

Eugenia podala mužovi vody. Eduard okúsil — ztriasol sa. Nato lahol si a zaspal. Ráno prišiel lekár: Karola poslala preňho bez vedomia bratovho,

„Skoro bude koniec?“ pýtal sa ticho a spokojno nezdravý lekár žida, so zlatými okuliarami na krivom nose.

„Len sa šanovať, šanovať! Katarr, gnä Frau, plúcny katarr.“ Napísal recept a vzdialil sa. Fridrich čakal u voza.

„Nuž?“ zpýtal sa lekára.

„Tuberkulosa a —“ pritom urobil znak pitia, „keď bude veľmi pýtať... nech mu dá kvaterku. Potom vždy menej.“

„Biedna Ženka!“ vzdychol si Fridrich Kremeň a slza zasvietila v jeho šedom oku.

Karola ukázala celú dobrotu svojho srdca. Keď sa Eduard jak tak zotavil, opatrila manželov peniazmi a vypravila preč; s Hrabovcom nebol možný žiaden kompromiss. On nechcel ani čuť o Eduardovi, na ktorého pokanie neveril!

„Zakiaľ mohlo telo jeho slúžiť hýreniu, mučil ženu, nemajúcej páru na široko, zanechal ju, unížil, zhubil . . . Keď ale hriechy obrátili front a ukázaly mu tú špatnú stranu svoju, lezie k nej, aby ju spravil svojou opatrovkyňou! I tu vidno ošklivé sobectvo! Ona je fantastka, ona chce byť svatou! Jaká hlúposť!“ Starý pán odplul a zabrešil, až sa hory zalenaly. Každý človek má svoj zvláštny spôsob, keď ho schytia nevšedné city. Rozmrzený, ba opravdu smutný nad odchodom Ženky, predsa nezabudol na svoju kandidáciu. Ale jeho kortešacia bola celkom iná: vadil sa s každým.

Aristid Sokol urobil posledný pokus u Ženky pred jej odchodom. Ona prijala ho v prítomnosti Eduardovej, vyznala že pravdu riekla pod lipou, avšak doložila tichým hlasom:

„Nie, ja nie som stvorená pre šťastie! Jak veľmi jasno ukázal sa mi prst boží pri prvom pokuse vymanenia sa z môjho kruhu. Nazad! zavolať jeho hlas, ja hlas ten počula síce i predtým, ale nejasno! Temný bôl ležal mi na prsiach i u prostred jasotu môjho rozdráždeného srdca! Vyplň povinnosť až do konca, vypi kalich svoj až do dna!“

Aristid nemohol slova prehovoríť. Jemu imponovala veľká, mravná sila ženy tejto . . . veď preto ju miloval tak veľmi. Ona je ženou iného, ktorý prišiel nazad k nej, zlomený duchom, zničený telom, ale kajúcim srdcom. Roztrhlinka, ktorá zdala sa byť tak úzka medzi ním a Ženkou, že ju ľahko mohol vyplniť súdny výrok, roztvorila sa medzi nimi tak široko, že o jej prekročení nemohlo byť reči. Jeho cit bol čestný, láska veľká, čistá, od nejž záviselo šťastie života, — avšak jednanie Ženky bolo bezúhonné, nutné. Kollisia medzi dvoma jednak šľachetnými citami je strašná, koľko srdce pukne pod farchou takejto dilemmy.

„Ženka, opusti mňa,“ zavolať Eduard a zaplakal. Pokryl chudými rukami žltú tvár a klesol na diván. Celá farcha jeho viny zalahla na jeho svedomie. Slová jeho zneli opravdove, vrúčne.

Aristid nemohol ďalej hľadeť na tento ťažký boj! Počal veriť, že v srdci Eduardovom predsa bol zdravý, šľachetný nerv, ktorý k jeho nešťastiu neskoro počal sa hlásiť! Avšak kto je k bezvýminčnému odsúdeniu dosť zlý? Kto hodí kameň na zablúdeného v povedomí svojej čistoty?

Aristid sklonil sa k Ženke a dotkol sa ľahko pernou jej jasného čielka. Potom vybehol z izby a silným krokom šiel ku Kokavke. „Ona pravá,“ šepnul dôjdúc domov a hodil sa na diván. Rozmýšľal, čo má pýtať za svoj Kokavský majetok . . .

Z južného Tyrolska písala Ženka Ludovítovi.

Vypíšuc svoje osudy dodala: „Už zacelely moje britké rany. Ten bôl, ktorý hryzol dušu moju, prestal, a bárs necítim „naslaždenia,“ jako vyslovujete sa vy, polo-Rus, (Judia mali predsa voľačo pravdu), bárs mám chvíle, kde hlásiť počína sa srdce . . . istá tichá spokojnosť leží mi v duši . . . povedomie, že som vedome neobrazila zákon boží a hlas svojho svedomia. To je ten *mier duše*, ktorý vy

tak vysoko ceníte. Ja poznávam celú jeho vyvyšujúcu silu. V lavnom tomto vzduchu vedie sa dosť dobre Eduardovi. Tetka vyhodila nám malú apanážu, pri skromnosti môžeme sa tu ešte pobaviť niekoľko čias. Eduard mlčí, ale v každom jeho pohľade je toľko vďaky, toľko lásky! Krev nepluje, špirituosov ani neokúsi. Kašle síce, ale lekár hovorí, že jeho nemoc nie je smrteľná; pri dobrej opatere môže dlho žiť. Verte, že na opatere mu neschádza. Oči jeho sú jasné, tvár dostala zdravšiu barvu. Teraz som presvedčená, že mňa miluje... Strýc sa durdí a srdce jeho jaksi rýchlo horkne. Nie je div, on nikdy hlbšie nenazrel do života ľudského. V človeku vidí iba votum... Román váš čítam už po desiaty raz! Vďaka vám za pôžitok; vy ste v stave rozuzliť hádky a hlbšie problémy života. Jaký rozdiel medzi vašim románom a poviedkami, ktorými krmili nás povrchní maďarskí a nemeckí pisalkovia. Krásy slovenčiny poznala som až teraz, a až teraz na cudzej pôde uznávam, že je ona predsa mojím materským jazykom. Boh daj rodinke mojej veľa takých mužov, čo nie frásami, ale duchaplným vzdelávaním spisby vedia získať proselytov pre veľkú myšlienku vašu! Tvorením iba získame a pritiahneme lepších duchov! Sišla som sa tu s ruskou rodinou, ktorá prilnula ku mne opravdovou náklonnosťou. „My Slaviani,“ hovorí starý pán, nejaký štátny radca, „my bratia.“ Jako ma to potešilo! Oni bývajú až kdesi v Asii, a predsa rozumiem mnoho z ich reči! Veľký to pocit, pyšné povedomie, byť členom tak mohutnej rodiny. Ešte slovo o vašej skvelej práci: Vy nepíšete pre povrchné rozjarenie citov, no vaše dielo stojí na širokej postati skutočnosti a vysoké mravné princípy kvitnú nevdojak, samy sebou z pekných stránic. Nevidno síce sentencie, jako: fabula táto učí... atď., ale fabula vaša predsa učí a pozdvihuje!

Odpustíte, že píšem po nemecky. Pekné veci po slovensky čítať je o mnoho ľahšie, jako len prostredne niečo písať! Tak nás vychovali... hriech rodičov tu naozaj prešiel na deti. Eduard vás pozdravuje, ja som mu mnoho o vás rozprávala... Počína zas kašľať! S Bohom, učiteľ môj... Zpomeňte si časom na vašu ctiteľku Eugeniu Malinskú. P. S. Nesmejte sa tomuto neobehodnému dodatku. Odpíšte mi, čo robí Sokol, jestli si s ním dopisujete. Odporúčam mu zakončenie vášho románu; nech nezabúda ani on na vaše krásne slová. Vďaka vám ešte raz, vďaka, a prajem vám obom to veľké dobrodenie božie: nech mier duše neopustí vás do skonania. Vaša Ženka.

* * *

Hrabovec i tentokrát prepadol pri voľbe sirotského, trpí na podagru a vadí sa už i so svorným Fridrichom, ktorý gazduje zase len starým spôsobom. Karola chlopotí sa cez celý deň okolo gazdovstva a kuchyne. Už prestala odkladať, dôchodky našly kanál. Marku vydala za Pavla Ružu a prevzala pri svadbe úrad širokej. Mravec zmenil dvakrát svoje „politické“ presvedčenie, nahneval otca a ztratil tri miesta, ktoré mu otec horko ťažko zaopatril. Ernestina spieva v Slanici pri rozladenom piane pisklavým, zato

avšak veľmi sentimentálnym hlasom: „Wenn ich ein Vöglein wär.“ Mala známosť s dôstojníkom, ktorý chodil k jej otcovi na večere, a keď sa mu prejedla jeho kuchyňa, dal sa preložiť do inej garnisony a spolu i do srdca inej dcéry s večerami.

Aristid dlho chorel duševne. Pri všetkom obdivovaní vnútorných dôstojností Ženky predsa s bôlom niesol ztratu tak blízko, tak ľadne kynúceho mu šťastia. Na ženu viac nemyslel. Pomaly bolo mu nudno „učiť sedliakov o dva cole hlbej orať“ a on dal svoj majetok do prenájmu. Vo Viedni v obrazárni sišiel sa náhodou s Ľudovítom. Priatelia objali sa slovenskou úprimnosťou a šli po slovensky na pohár vína.

„Čo s tebou, brat môj?“ pýtal sa Aristid.

„Spisujem, spisujem — ale nenašiel som tak veľkodušného nakladateľa, jakým si bol ty. Pridú i lepšie časy. Nuž čože s našimi známymi?“

„Všetko pri starom! Hrabovec hreší a stone na podagru; naša temná vila žije s mužom, ktorého vyrvala na pár rokov z hrtana smrti!“

„To zvláštna žena, brat môj! V nej býva opravdová slovenská duša.“

„Prepíatec, rojko ty kadejaký! No ale to stojí, že prevýšila nás všetkých vysokým smýšľaním! I teba, brat môj, i teba!“

Premávkové cesty.

Dobré, schodné cesty hrajú v ľudskom živote asi taký zástoj, aký v ľudskom tele krevnice. Toto pripodobnenie ciest ku krevniciam každý ľahko nahliadne, jestli úlohu oboch, i krevníc i ciest, bližšie pováži. Krevnicami prúdi sa, ako známo, po všetkých čiastkach tela ku žitiu a zrastu potrebná krev, ony spojujú úd s údom, ústroj s ústrojom, no a cestami zas premáva sa svet a tovar, do styku privádza kraj s krajom, národ s národom. Ako jedny, tak i druhé slúžia teda za nástroj premávky. A ako poznávame zdravý alebo chorobný stav človeka po tvári, po červenosti líc, tak vnútornú usporiadanosť obce, tejto mravný a materiálny stav môžeme po jej cestách posúdiť.

Že s dobrými a schodnými cestami, s rýchlou premávkou nielen telesný blahobyť, ale i duševný pokrok i duševnia osveta ruka v ruke kráča, to dokazuje nám nielen historia ľudstva, ale železnicami posúrený pokrok prítomnosti. Áno, ako za dávnych dôb, tak i teraz osveta najradšej a najrýchlejšie tam svoje stánky rozkladá, kde nachodia sa tieto podmienky ľudského blahobytu, to jest dobré premávne prostriedky a živý obchod.

Prirodzené, bo už hotové a žiadnej opravy nepotrebujúce cesty sú vody, ako na pr. more, jazero a rieky. Na tekutej ploche mora,